

YENİ ASUR İMPARATORLUĞU'NDA TAHT MÜCADELELERİ VE DARBELER

THRONE STRUGGLES AND COUPS IN THE NEO- ASSYRIAN EMPIRE

Koray TOPTAŞ* - Faruk AKYÜZ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 28.04.2020

Kabul: 19.09.2020

Article Info

Received: April 28, 2020

Accepted: September 19, 2020

Özet

Asur'da kesin şekilde belirlenmiş bir veraset sisteminin olmayışı, başta prensler olmak üzere kraliyet üyelerinin taht üzerinde mücadeleye tutuşmasına yol açmıştır. Kralın bütün gücü kendisinde toplamayı başaramayıp güçlü bir yönetim tesis edememesi karşısında, bazı kraliyet üyeleri saray içerisinde destekçilerinin de yardımıyla tahtı ele geçirmenin planlarını yapmışlardır. Bu kişiler kendilerine yeterli derecede bir destek buldukları anda da isyan başlatıp, krala darbe yapmaya çalışmışlardır. Bu çalışmanın konusunu Aşşur-da'in-apla isyanı, Kalhu İsyanı, II. Sargon'un Tahta Geçişi, Urdu-Mulissu İsyanı ve Şamaş-şumu-ukîn isyanı oluşturmaktadır. Çalışmada Yeni Asur İmparatorluğu Dönemi'nde gerçekleşen taht isyanları ve darbeler ele alınacaktır. Bu isyanların Asur veraset sistemiyle ilişkisi ve alınan önlemler belgeler ışığında sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Asur İmparatorluğu, Darbe, Kalkışma, Krallık, İktidar.

Abstract

The absence of a strictly determined inheritance system in Assyria caused the royal members, especially princes, to struggle on the throne. In spite of the fact that the king was unable to gather all the power in themselves and establish a strong governance, some royal members made plans to seize the throne from the palace with the help of his supporters. When these people found sufficient support for them, they started a rebellion and tried to stage a coup the king. The subject of this study is Aşşur-da'in-apla's rebellion, rebellion of Kalhu, Sargon II's ascending, Urdu-Mulissu's rebellion and the Şamaş-şumu-ukîn's rebellion. In this study, the throne rebellions and the coups that took place in the Neo-Assyrian Empire Period will be

* Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi, koraytoptas@gazi.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi. İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, faruk.akyuz@samsun.edu.tr

discussed. The connection with the Assyrian inheritance system of these actions and the measures taken will be presented in the light of the documents.

Keywords: *Neo-Assyrian Empire, Coup, Attempt, Kingship, Rulership.*

Giriş

Darbe, bir kişi, ordu ya da devlet içerisindeki seçkin siyasi gruplar tarafından mevcut yöneticinin saf dışı bırakılarak illegal bir şekilde iktidarın ele geçirilmesi olarak tanımlanabilir. Darbe genellikle şiddet ve güç kullanma yoluyla gerçekleştirilen bir isyandır.¹ Bu tanım, darbe sadece askeri gruplar tarafından değil kişi ve bazı gruplar tarafından da organize edilebileceğini ifade etmektedir. Bir darbenin başarıya ulaşması elbette ki bir güç unsuru gerektirmektedir. Bir darbenin başarılı olması sadece askeri desteğe değil iyi bir organizasyon ve halkın desteğini alabilmek amacıyla propaganda kampanyasına da ihtiyaç duymaktadır.² Kalkışma ise yönetimi ele geçirmek için girişilen darbe girişimini, isyanı ifade etmektedir.

Yeni Asur Dönemi'nde darbe ve darbe girişimlerini günümüzden farklı bir şekilde ele almak gerekir. Zira Eskiçağ'da darbe genellikle bir kişinin ya da grubun siyasi hedeflerini gerçekleştirme amacı taşımakta ve genellikle kraliyet ailesi içerisindeki kişilerin organize ettiği hareketlerdir. Çünkü Eskiçağ toplumlarında genellikle soy tanrısallık bir meşruiyete dayalıydı ve iktidarın meşruiyeti için başa geçecek kişinin kraliyet soyundan olması gerekiyordu. Bu noktada krallık yönetiminden ve veraset sisteminden söz edilmesi yerinde olacaktır.

Krallık, bir kişinin diğerlerine göre “yüksek otorite” sahibi olduğu hiyerarşi temeli üzerine inşa edilmiştir. Krallık terimi, genellikle “tek bir birey tarafından yönetilen” bir sisteme atıfta bulunur.³ İktidarın krallık sistemi üzerine inşa edildiği Asur İmparatorluğu, köklerini Sumer şehir krallıklarından alan Mezopotamya iktidar anlayışını yansıtıyordu.⁴ Bu yönetim anlayışında, meşruiyetin ön koşulu olan iktidarın tanrılar tarafından kraliyet soyuna verildiği inancı hâkimdi. Meşruiyet, Eskiçağ toplumlarının hemen hepsinde dinî bir karaktere sahipti ve soy (köken) prensibine göre şekillendirilmekteydi. Mezopotamya tarihinde soya dayalı meşruiyet

¹ Jonathan Michael Powell – Clayton L. Thyne, “Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset”, *Journal of Peace Research* 48/2, 2011, s. 252–253.

² Edward Luttwak, *Coup d'État: A Practical Handbook*, Harvard 1978.

³ John Baines – Norman Yoffee, “Order, Legitimacy and Wealth in Ancient Egypt and Mesopotamia”, in: *Archaic States*, Eds. G. Feinman – J. Marcus, Sante Fe 1998, s. 205.

⁴ Marc Van De Mieroop, *Cuneiform Texts and the Writing of History*, New York: Routledge 1999, s. 59–76.

yaratma pratiğinin derin kökleri vardır.⁵ Kralların propaganda aracı olan yazıtlar, kralların tanrının seçimi olduğuna sıkça vurgu yapmakta⁶ ve krallara dinî temeller üzerine oturtulmuş güçlü bir hâkimiyetin kapılarını açmaktaydı. Asur kralları da soya dayalı meşruluğu saltanatlarının temel dayanak noktası haline getirmişlerdi. Asur kraliyet anlayışına göre tanrı, hükümdar ve onun çocuklarını taht için uygun kişiler olarak seçmiş ve tayin etmişti.

Asur krallık anlayışında kral aslında her şeyin sâhibi olan tanrıların yeryüzündeki temsilcisiydi. Kraliyet taç giyme töreninde tanrı Aşşur'un kral olduğuna⁷ ve Asur kralının onun temsilcisi olarak kutsal dünyaya yakın bir konumda bulunduğu vurgu yapılmaktaydı. Örneğin, Asurbanipal'in "Taç Giyme İlahisi"nde kralın tanrı Aşşur'un temsilcisi olduğuna açıkça vurgu yapılmaktadır.⁸ Bu gibi ifadeler yazılı belgelerde sıkça görülmektedir. Asur kralı tanrıların iradesini yerine getirmekle görevlendirilen aracı kimse idi. Kralın tanrılar nezdindeki özel konumu tanrıları temsil eden, sembollerle çevrili kral tasvirlerinde de açıkça görünmektedir.⁹ Asur kralı toplumunun lideri olarak siyasi, dinî ve idari görevleri tek vücutta toplamıştı. Bu noktadan hareketle kral, tanrılar ve insanlar arasındaki arabulucu, başrahip, baş yönetici ve ordunun muzaffer komutanı, koruyucu, tanrıların taht kurucusu, çoban gibi nitelikleri bünyesinde barındırıyordu.¹⁰ Asur kralları yazıtlarında tanrının gücünü ve onayını alarak tahta çıktıklarını sürekli olarak vurgulamaktaydılar. Asarhaddon'un kraliyet danışmanı olan Adad-şumu-uşur¹¹ tarafından yazılan bir belge tam da Asur kralının halkının gözünde tanrının seçimi olarak yeryüzündeki yansımaları olduğuna işaret

⁵ Bradley. J. Parker, "The Construction and Performance of Kingship in the Neo-Assyrian Empire", *Journal of Anthropological Research* 67, 2011, s. 366–67; Yusuf Kılıç ve Şeyma Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", *Turkish Studies*, 8-5, 2013, s. 387–403.

⁶ Henry Frankfort, *Kingship and the Gods*, Chicago 1978, s. 337.

⁷ "Aşşur kraldır, Aşşur kraldır" SAA 20 7: i 29.

⁸ "...Aşşur gerçek kraldır! Asurbanipal Aşşur'un temsilcisidir..." SAA 3 11; Asurbanipal tanrıların kendisini desteklediğini de belirtmektedir; "... büyük tanrılar bana güven verdi ve silahlarımı kutsadılar" SAA 3 3: r 11–13; Kraliyet yazıtlarında da benzer örnekler mevcuttur. Asurbanipal şöyle demektedir: "...kralların kralı, toprakların efendisi Aşşur'un uygun gördüğü kişi, tanrıların imrendiği adam, Tanrı Enlil'in seçimi" RIMA 2 A.0.101.44; bu tür örneklerin yanında değişmeyen bir takım ifadeler dikkati çekmektedir.

⁹ Karen Radner, "Assyrian and Non-Assyrian Kingship in the First Millennium BC", in: *Concepts of Kingship in Antiquity*, Eds. Giovanni B. Lanfranchi – Robert Rollinger, Padova 2010a, s. 25.

¹⁰ Luis Robert Siddall, *The Reign of Adad-nirari III An Historical and Ideological Analysis of An Assyrian King and His Times*, Leiden–Boston 2015, s. 150–151; Steven. W. Holloway, *Aşşur is king! Aşşur is king! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire*, Leiden 2002, s. 72.

¹¹ PNA I/1 38.

etmektedir. Belgenin tercümesi şöyledir:

*“Kral, efendim, büyük tanrılar tarafından seçilmiştir. Kralın, efendimin gölgesi herkes ve her şey için ferahlatıcıdır... İyi bilinen bir deyim şöyle diyor: İnsan tanrının bir gölgesidir. Ama bir insan bir insanın gölgesi (olabilir mi)? Kral tanrının tam benzeridir.”*¹²

Yukarıda değinilen hususlar, tahtı ele geçirmek amacıyla başlatılan hareketin tanrısal isteğe dayandırılması ve tanrının yeryüzünde kendisini temsil hakkı verdiği kraliyet soyunun bir üyesi olması gerekliliğine işaret etmektedir. Asur tarihinde bu anlayışın başarılı şekilde uygulandığı ve kraliyet soyundan gelen kişilerin tahta geçtiği görülmektedir.¹³ Ancak soya dayalı veraset anlayışı bir takım sorunları da beraberinde getirmekteydi. Veraset sisteminin bulunmaması, kralın birden fazla vârisinin olması durumunda taht mücadelelerinin yaşanmasına neden olabilmekteydi. Bu sebeple Asur kralları çocukları arasında taht kavgasının yaşanmasını önlemek amacıyla oğulları arasından birisini veliaht prens olarak tayin edebilmekteydi. Asur belgelerinde kralın çocukları arasında en çok bilgi veliaht prens hakkında yer almaktadır. Veliahtlar, kraliyet soyunun erkek üyesi olmak, gerekli meşruluğu sağlamak ve kral olmak için gerekli bilgi ve beceriye sahip olmak gibi bazı özellikleri barındırmalıydı.¹⁴ Ancak veliahdın tayininde kraliçelerin rolü de unutulmamalıdır. Kraliçeler oğullarının çıkarlarını korumada aktif rol oynamaktaydılar. Bu rol III. Adad-nērārī'nin annesi Sammu-rāmat (Semiramis) ve Asarhaddon'un annesi Naqī'a (Zakūtu) örneklerinde açıkça görülmektedir.¹⁵

Asur kralları, veliaht prensin tahta geçişini garanti altına almak amacıyla bir takım siyasi önlemler de almışlardır. Bunun en güzel örnekleri Sanherib ve Asarhaddon dönemlerinde görülür. Her iki kral da kendilerinden sonra yerine geçecek veliahdın tahta geçişini garantilemek için çeşitli antlaşmalar düzenlemişlerdir.¹⁶ Asur kralları tarafından veliaht olarak tayin edilmek o

¹² SAA 10 207.

¹³ Hayim Tadmor, “History and Ideology in the Assyrian Royal Inscriptions”, in: *Assyrian Royal Inscriptions: New Horizons in Literary, Ideological and Historical Analysis*, Ed. F.M. Fales, Rome 1981, s. 25.

¹⁴ Radner, 2010a: 27; Frankfort, 1978: 243.

¹⁵ Karen Radner, “The Delegation of Power: Neo-Assyrian Bureau Seals”, in: *L'archive des Fortifications de Persépolis: État des questions et perspectives de recherche* (Persika 12), Eds. P. Briant – W.F.M. Henkelman – M.W. Stolper, Paris 2008, s. 495; Saana Svärd, “Women and Power in Neo-Assyrian Palaces Neo-Assyrian, SAAS 23, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2015, s. 39–81.

¹⁶ Sanherib oğlu Asarhaddon'un tahta geçişini sağlamak için; Asarhaddon da bir oğlu Asurbanipal'in tahta geçişini garanti altına almak için bir antlaşma hazırlamıştı. Bkz. SAA 2 3; SAA 2 6.

prensın kesin olarak kral olacağı anlamı taşımamaktaydı. Kral, çeşitli sebeplerden ötürü veliahdı azledebilir ve yerine bir başka oğlunu veliaht olarak tayin edebilirdi. Urdu-Mulissu'nın babası Sanherib tarafından veliahtlıktan alınıp yerine Asarhaddon'un veliaht prens olarak tayin edilmesi veliaht prens tayinlerinde bir bağlayıcılık olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁷ Sonuç itibarıyla veliaht prens herhangi bir sebepten dolayı azledilmedikçe, babasının ölümünden sonra tahta geçmesi beklenmekteydi. Ancak bir prens kral olduktan sonra, kardeşleriyle yaşanabilecek taht kavgalarının önüne geçmek için başarısını sürdürmek ve kardeşlerine karşı üstünlüğünü korumak zorundaydı. Asur tarihindeki kalkışma ve darbe örnekleri, babalarının ölümünden sonra tahta geçen veliahdı karşı, kardeşlerinin taht mücadelelerini yansıtmaktadır. Bu girişimler Asur yıllıklarında ve belgelerinde kendilerine yer bulmuştur. Asur tahtının yeni kralı bu girişimleri bertaraf etmeyi başarmış ise bu hareketlerden isyan olarak söz etmekte ve oldukça detaylı bilgiler sağlamaktadır. Ancak girişimler, darbe ile sonuçlanmış ise Asur belgeleri bu konuda suskun kalmaktadır. Bu sebeple Asur belgeleri III. Tiglat-pileser ve II. Sargon'un iktidarı ele geçirmesiyle ilgili net bilgiler sunmaz.

Yeni Asur Belgelerinde Darbe ve Kalkışma Kavramı

Bazı krallar döneminde gerçekleşen taht mücadelelerine ve darbelere değinmeden önce Asur yıllıklarında ve kraliyet yazışmalarında bu eylemlerin hangi kavramlarla ifade edildiğine değinmek yerinde olacaktır. Asur yıllıklarında kalkışma hareketleri için isyan kavramının kullanıldığı görülmektedir. V. Şamşı-Adad'ın yıllıklarında kardeşi Aşşur-da'in-apla'nın babası III. Salmanassar'a karşı başlattığı darbe girişimini ifade etmek için *bārtu*¹⁸ kelimesinin kullanıldığına şahit olmaktayız. İsyan etmek anlamına sahip olan "*nabalkutu*" kelimesi ise "darbe yapmak için isyan etmek" anlamında kullanılmıştır.¹⁹ Asurbanipal'in yıllıklarında da kardeşi Şamaş-şumu-ukin isyanını ifade etmek için "*nabalkutu*" kelimesi tercih edilmiştir.²⁰ Sanherib'in öldürülmesiyle sonuçlanan Urdu-Mulissu kalkışması ise Asarhaddon'un yıllıklarında "*epšet hammā'ē*"²¹ ifadesi ile karşılaşılmaktadır. Bu ifade "*gaspçı eylem*" anlamı taşımakta ve tahtı ele geçirme girişimini ifade etmektedir. Bazı özel yapılar ve kelime dizimleri de isyan ve kalkışma anlamına gelebilmekteydi. Asarhaddon kardeşleriyle

¹⁷ Radner, 2010a: 27.

¹⁸ RIMA 3 A.0.103.1: i 40; "*bartu*" isyan etmek, ayaklanma, kalkışma anlamlarına sahiptir. Bkz. CAD B 113-115.

¹⁹ RIMA 3 A.0.103.1: i 41.

²⁰ RINAP 5/1 no. 11: iii 100.

²¹ RINAP 4 no 1: i 46.

yaptığı taht mücadelesini anlattığı yıllığında “şeytani planlar yapmak” anlamı taşıyan “*epēšuma ikpudū lemuttu*”²² kullanımı da isyan ya da kalkışmaya işaret etmekteydi. Aynı kullanımı Šamaš-šumu-ukīn isyanının anlatımında da yer almaktadır.²³ SAA 18 100 numaralı mektupta ise darbe girişimi öncesi yapılan isyan antlaşmasından söz etmektedir. Begede geçen “*adē ša sīhi*”²⁴ ifadesi Urdu-Mullissu’nun ittifak kurduğu kişilerle imzaladığı “*isyan antlaşmasını*” ifade etmektedir. Görüldüğü üzere Akadca literatürde isyan kelimesini ifade eden kelime ve kullanımlar aynı zamanda tahtı ele geçirmek için başlatılan kalkışmaları da karşılamaktaydı.

Aşşur-da’in-apla İsyanı

Yeni Asur Döneminde karşımıza çıkan ilk darbe girişimi III. Salmanassar’ın oğlu Aşşur-da’in-apla tarafından başlatılmıştır. III. Salmanassar, babası II. Asurnasirpal’in göz kamaştırıcı başarılarının izinden gitmek ve onun başlattığı işleri devam ettirmek gibi zor bir görevi yerine getirmekle yükümlüydü.²⁵ Bu amaçla mücadele eden III. Salmanassar, 30 yıl boyunca her yıl sefere çıkmaktan yorulmuş ve seferlerin başına *turtānu* (ordu komutanı) Dayyan-Aşşur’u atamıştı. Bu durum III. Salmanassar’ın en büyük oğlu Aşşur-da’in-apla’nın babasına karşı tavır almasına yol açmış olabilir.²⁶ Ancak Aşşur-da’in-apla’nın, Dayyan-Aşşur’un *turtānu* pozisyonuna yükseltilmiş olmasını kıskanmış olmasına dair öngörü net değildir.²⁷ Ayrıca III. Salmanassar’ın maliye politikası da Aşşur-da’in-apla’nın önderliğindeki isyanın sebeplerinden biri olabilir.²⁸ Asur *limmu* listeleri MÖ 826 ve MÖ 820 yılları arasında, muhtemelen Aşşur-da’in-apla isyanına işaret etmektedir.²⁹ Bu durumda III. Salmanassar hayatta iken başladığı anlaşılan ve onun ölümünden sonra da devam eden isyana aralarında Ninive, Asur, Erbil gibi büyük kentlerin de bulunduğu 27 kent katılmıştır.³⁰ İsyan devam ederken III. Salmanassar ölmüş, fakat tahta Aşşur-

²² RINAP 4 no 1: i 42.

²³ RINAP 5 no 11: iv 55.

²⁴ SAA 18 100: 4; “*sīhu*” kelimesi Asur belgelerinde isyanı ifade etmek için tercih edilen bir kelimedir. Bkz. CAD S 240.

²⁵ Amelie Kuhrt, *Eski Çağ’da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)*, C. II, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul 2013, s. 142.

²⁶ Michael Roaf, *Mezopotamya ve Eski Yakınoğu* (Çev. Zülal Kılıç), Atlaslı Büyük Uygurluklar Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1996, s. 174.

²⁷ Siddall, 2015: 84.

²⁸ Cancik-Kirschbaum, 2004: 80.

²⁹ Alan Millard, *The Eponyms of the Assyrian Empire, 910-612 BC*, SAAS II, Helsinki, 1994, s. 30-3.

³⁰ L. Gürkan Gökçek, *Asurlular*, Ankara 2015, s. 151; Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıçtan Perslere Kadar*, İstanbul 2010, s. 162.

da'in-apla değil III. Salmanassar'ın diğer oğlu V. Šamšī-Adad geçmiştir.³¹ Bu iç savaşın 4 yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. V. Šamšī-Adad iç savaş sebebiyle dış politikada bir takım yeni arayışlara girişmiştir. Babil kralı I. Marduk-zākir-šumi arasında imzalanan antlaşma bu politikanın bir sonucu olabilir.³² Antlaşmada V. Šamšī-Adad'dan kral olarak söz edilmemesi antlaşmanın III. Salmanassar'ın ölümünden önce imzalandığını düşündürmektedir. Antlaşma sonucunda I. Marduk-zākir-šumi'nin V. Šamšī-Adad'a isyanın bastırılmasında destek sağladığı düşünülmektedir. Ancak, Asur kaynakları isyanın bastırılmasında Babil'in desteğine değinmemektedir. Yine de I. Marduk-zākir-šumi'nin III. Salmanassar ile olan ilişkisinin tarihi göz önüne alındığında, Babil hükümdarının V. Šamšī-Adad'a yardım ettiği düşüncesi makul olacaktır.³³

V. Šamšī-Adad'ın yıllıkları Aššur-da'in-apla isyanından söz eden tek yazılı belgelerdir. V. Šamšī-Adad yıllıklarında kardeşinin ülkede isyana neden olduğu ve müttefikleriyle yemin esasına dayalı bir antlaşma dâhi imzaladığını söylemektedir. Belgede isyan şu ifadelerle anlatılmaktadır:

“Aššur-da'in-apla babası (III.) Salmanassar zamanında isyanı, ayaklanmayı ve suç oluşturan eylemleri teşvik ederek haince davrandığında, ülkede isyana neden oldu ve savaş için hazırlandı; (o sırada) yukarı ve aşağıdaki, Asur halkını kendi yanına çekti ve onlara bağlayıcı bir yemin ettirdi. Şehirlerin ayaklanmasına neden oldu ve mücadele ve savaş sürdürmek için hazırlandı. Ninive, Adia, Šibaniba, İmgur-Enlil, İššabri, Bīt-Šaširia, Šimu, Šibhīniš, Tamnuna, Kipšuna, Kurbail, Tīdu, Nabulu, Kaḫat, Asur, Urakka, Sallat, Huzirina, Dūr Dariga, Zaban, Lubdu, Arrapḫa, (ve) Arbela (Erbil) şehirleri, Amedu, Tīl-abnī, (ve) Hīndānu şehirleri ile birlikte -dört tarafın kralı babam (III.) Salmanassar'a isyan eden kaleleriyle birlikte 27 şehrin tamamı, Aššur-da'in-apla'nın yanında yer aldılar. Efendilerim büyük tanruların buyruğuyla (onları) bastırdım/kontrol altına aldım.”³⁴

V. Šamšī-Adad isyanı bastırdıktan sonra devletin kuzey doğu ve batı yönlerinde bir takım fetih hareketlerine girişmiştir. Ancak onun seferlerinin hedefinde kardeşinin isyanında yer alan şehirlerin olmaması dikkat çekicidir.

³¹ Roaf, 1996: 174.

³² SAA 2 1; Albert Kirk Grayson, “Assyria: Ashur-dan II to Ashur-nirari V (934-745 BC)”, in: *The Cambridge Ancient History Volume III Part I: The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C.*, Eds. J. Boardman – I. E. S. Edwards – N. G. L. Hammond – E. Sollberger, Cambridge 1999, s. 269; Kuhrt, 2013: 146.

³³ Siddall, 2015: 85.

³⁴ RIMA 3 A.0.103.1: i 39–53a.

Bu durum Asur kralının isyancı şehirlere gereken dersi verdiği ve buralara yeni bir askeri sefere gerek duymaması ile açıklanabilir.³⁵

Kalhu'da isyan ve III. Tiglat-pileser'in Tahta Geçişi

Uzun süren bir duraklama evresinden sonra III. Tiglat-pileser (MÖ 745–MÖ 727)'in tahta çıkmasıyla birlikte Asur yeniden yükselişe geçmiştir. Gerçekleştirdiği önemli icraatlar sayesinde imparatorluğu şahlandıran III. Tiglat-pileser'in tahta çıkış süreci oldukça tartışmalıdır. Yaygın görüş asıl adının Pul olduğu³⁶ ve Kalhu'daki bir isyandan sonra tahta geçerek Tiglat-pileser ismini aldığıdır.³⁷ Bu durumda III. Tiglat-pileser bir darbe ile tahtı ele geçirmişti, üstelik onun soyu ile ilgili kesin bir bilgi yoktur.³⁸

Limmu listeleri MÖ 746 yılında Kalhu'da bir isyan olduğunu kaydetmektedir.³⁹ III. Tiglat-pileser tam da bu isyandan sonra Asur tahtına geçmiştir.⁴⁰ Bu durum, III. Tiglat-pileser'in tahta geçmesinde Kalhu'daki isyanın belirleyici olduğunu göstermektedir. Ne yazık ki mevcut deliller oldukça sınırlıdır ve Kalhu'daki isyanın ne şekilde vuku bulduğunu ortaya koymamaktadır. Ancak isyanın başarıya ulaşması, iyi bir şekilde organize edildiğini ve güçlü destekçilerinin olduğuna işaret etmektedir. İsyân sırasında III. Tiglat-pileser'in saraydaki bazı önemli görevlilerden destek aldığı kanıtı sayılabilecek ipuçları da mevcuttur. Zawadzki, *limmu* listelerinde MÖ 750 yılına ismini veren *rāb šāqê* (baş sâki) Bêl-dân ismine dikkat çekmektedir. *Limmu* kayıtları bu kişinin MÖ 744 yılında Kalhu vâlisi olarak atandığını ve 10 yıl boyunca bu görevi sürdürdüğünü göstermektedir.

³⁵ Siddall, 2015: 85.

³⁶ III. Tiglat-pileser'in tahta geçmeden önceki isminin Pul olduğu Eski Ahit'te yer alan anlatıma dayanmaktadır; “*Bu yüzden İsrail'in Tanrısı, Tiglat-pileser diye bilinen Asur Kralı Pul'u harekete geçirdi.*” Bkz. 1.Tarihler 5: 26.

³⁷ Henry W. Frederick Saggs, *Everyday Life in Babylonia and Assyria*, London–New York 1965, s. 22.

³⁸ Paul Garelli, “The Achievement of Tiglath-pileser III: Novelty or Continuity?”, in: *Ah, Assyria ... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, Eds. M. Cogan – I. Eph'al, Jerusalem 1991, s. 46; Stefan Zawadzki, “The Revolt of 746 B.C. and the Coming of Tiglath-Pileser III to the Throne”, *SAAB VIII/1*, 1994, s. 53 vd; Susan. Wise Bauer, *Antik Dünya* (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul 2013, s. 393. III. Tiglat-pileser, kendisini yazıtlarda III. Adad-nêrârî'nin oğlu olarak tanıtır ama aslında onun torunu olduğuyula ilgili görüşler de mevcuttur bkz. PNA 3/II 3b 1329.

³⁹ “*siḫu ina Kalhi*” RLA 2 430: Arthur Ungnad, “Eponymen”, in *Reallexikon der Assyriologie*, Vol. II. Berlin-Leipzig 1938, s. 412–457; Millard, 1994: 43.

⁴⁰ *Limmu* listeleri Arapha vâlisi Nabû-bêlu-uşur'un *limmuluğuna* tekabül eden MÖ 745 yılının Ayyar ayının 13'ünde III. Tiglat-pileser'in Asur tahtına geçtiğini göstermektedir. Jean-Jacques Glassner, “Mesopotamian Chronicles”, *Society of Biblical Literature*, Ed. B. R. Foster, Atlanta 2004, s. 173; Millard, 1994: 43; Ungnad, RIA 2, 430.

Bēl-dān'ın III. Tiglat-pileser döneminde böylesine bir ayrıcalığa sahip olması, onun III. Tiglat-pileser'e verdiği desteğin bir sonucu olabileceği fikrini doğurmaktadır.⁴¹ Belki de Bēl-dān Kalhu vâlisi ve isyanda rol alanlardan birisi idi. İsyandan sonra onun mevcut durumu bu seçeneği de mantıklı hale getirmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere isyanın ortaya çıkışı ve ilerleyiş şekliyle ilgili bilgilerimiz yetersiz hatta tümüyle eksiktir. Fakat, Aššur-nērārī'nin Urartu kralı II. Sarduri önderliğindeki müttefik kuvvetler karşısındaki yenilgisi⁴² Asur ülkesinde kendisine karşı bir muhalefeti ortaya çıkarmış olabileceği görüşü kabul görmektedir. Bu muhalefetin bir sonucu olarak ayaklanmanın başkent Kalhu'da başlamasına ve darbenin hızla başarılı olmasına neden olduğu düşünülebilir. Bu da III. Tiglat-pileser'i destekleyen grubun iktidarı ele geçirmek için etkili ve iyi bir konumda olduğunu göstermektedir.⁴³ Diğer bir görüş ise IV. Salmanassar, III. Aššur-dān ve V. Aššur-nērārī, dönemlerinde güçlü bir figür olan Šamšī-ilu'nun imparatorlukta etkinliği ve isyandaki rolüdür. Šamšī-ilu, V. Aššur-nērārī döneminde devletin en güçlü kişiliklerinden biri haline gelmişti. Garelli, Kalhu'daki isyanda onun rolüne dikkat çekmektedir.⁴⁴ Bu noktada isyanın kaynağı Šamšī-ilu olabilir. Bu seçenekte düşünülmesi gereken husus III. Tiglat-pileser'in isyandaki konumudur. Belki de III. Tiglat-pileser tahtı ele geçirmek isteyen Šamšī-ilu cenahının karşısında yer almış ve kendi destekçilerinin etkisiyle bu isyanı bastırmış ve bir kahraman edasıyla tahta geçmişti.⁴⁵ Böyle bir durumda III. Tiglat-pileser darbeci değil, tam tersine darbe karşısında hanedanı koruyan biri olarak düşünülebilir. Ne yazık ki, belgelerin eksikliği bu konudaki görüşleri varsayımdan öteye götürmemektedir.

III. Tiglat-pileser'in soyu ile ilgili muğlak durum ise tartışmalı meselelerden birisidir. Kaynaklar onu Kalhu'da isyan çıkaran Pul ile ilişkilendirmekte, onun kraliyet kanı taşımadığını ve gaspçı bir kral olduğu yönündedir. Ancak onun III. Salmanassar ile soy bağı olabileceğini savunan

⁴¹ Zawadzki, 1994: 54; Millard, 1994: 59.

⁴² Margeret R. Payne, *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul 2006, 9.1.2. sağ yüz; Mirjo Salvini, *Urartu Tarihi ve Kültürü* (Çev. B. Aksoy), İstanbul 2006, s. 78.

⁴³ Karen Radner, "Revolts in the Assyrian Empire: Succession Wars, Rebellions Against a False King and Independence Movements", *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East In the Crucible of Empire*, Eds. J. J. Collins – J. G. Manning Boston 2016, s. 47.

⁴⁴ Garelli, 1991: 49.

⁴⁵ Zawadzki, 1994: 53–54.

görüşler bulunmaktadır.⁴⁶ III. Tiglat-pileser'in yıllıklarında yer alan "(III.) Adad-nērārī'nin oğlu (III.) Tiglat-pileser'in sarayı"⁴⁷ ifadesi onun kraliyet soyundan ve tahtın vârisi olduğuna işaret etmektedir. Yasal belgeler arasında da III. Adad-nērārī ile III. Tiglat-pileser arasındaki ilişkiye işaret edecek ipuçları mevcuttur. SAA 12 12 numaralı arazi bağış belgesinde III. Adad-nērārī ile III. Tiglat-pileser ismi yer almaktadır.⁴⁸ Fakat belge önemli ölçüde kırıktır ve aradaki ilişkiyi ortaya koyacak ifadeleri içermemektedir. Yine de aralarındaki kan bağına işaret ediyor olabilir. Ayrıca Kral listelerinde III. Tiglat-pileser'in kraliyet ile olan kan bağı görülmektedir. Ancak burada III. Tiglat-pileser'in yazıtlarında ifade ettiğinin aksine III. Adad-nērārī'nin oğlu değil de V. Aššur-nērārī'nin oğlu yani III. Adad-nērārī'nin torunu olduğunu göstermektedir.⁴⁹ Yazıttaki ifade III. Tiglat-pileser'in isyanda yer almayıp, gerçek isyancılara karşı savaştığı ve babasının öldürülmesiyle Asur tahtına geçtiği düşüncesini savunanların dayanak noktalarından birisidir. Tüm bu belirsizlik ve tartışmalara rağmen kesin olan şey III. Tiglat-pileser Kalhu'daki isyan sonucunda tahta geçmiştir ve Asur belgeleri onun kraliyet kanından olduğuna işaret etmektedir.

V. Salmanassar'ın Ölümü ve II. Sargon'un Tahta Yükselişi

V. Salmanassar'dan sonra Asur tahtına, başta Urartu olmak üzere birçok başarılı askeri seferler gerçekleştiren ve önemli zaferlere imza atan II. Sargon geçmişti. II. Sargon'un askeri başarıları Asur Devleti'nin ekonomisini olumlu yönde etkilemiş ve ülkesini geniş sınırlara ulaştırmıştır. Ancak II. Sargon'un tahta geçişiyle ilgili tartışmalar mevcuttur. Ayrıca II. Sargon'un selefi V. Salmanassar ile arasındaki bağ net değildir.

V. Salmanassar babası III. Tiglat-pileser'in ölümünden sonra MÖ 727 yılında Asur tahtına oturmuştur. V. Salmanassar, III. Tiglat-pileser dönemi belgelerinde Ulūlāyu ismiyle kaydedilen veliaht prensin kendisi idi.⁵⁰

III. Tiglat-pileser'in doğal ölümünden sonra Ulūlāyu (*Eylül ayında doğan*) karşımıza V. Salmanassar ismi ile çıkmaktadır. Tahta çıkınca günlük

⁴⁶ Pekka Mansikka, *New Chronology Using Solar Eclipses: Historian Aputieteet, Books on Demand*, 2019, s. 171.

⁴⁷ "É.GAL ^mtukul-ti-A-é-šār-ra MAN KUR aš-šur A ^m10-ERIM.TÁĤ MAN KUR aš-šur" RINAP 4 no. 58: 1-2.

⁴⁸ SAA 12 12.

⁴⁹ "18 yıl hüküm süren V. Aššur-nērārī'nin oğlu III. Tiglat-Pileser", Ilnace Jay Gelb, "Two Assyrian King Lists", *JNES* 13, 1954, p. 329; Glassner, 2004: 144-45.

⁵⁰ V. Salmanassar'ın tahta geçene kadar kullandığı Ulūlāyu isminin kaydedildiği belgeler ve detayla için bkz. PNA 3/II no. 3. Ulūlāyu'nun III. Tiglat-pileser'e gönderdiği mektuplarda veliaht prenslerin krala karşı kullandığı üslup için SAA 19 8, 9, 10, 11.

ismi yerine şanlı bir taht ismi olan Salmanassar ismini tercih etmiştir.⁵¹ Ancak V. Salmanassar'ın hâkimiyetinin çok uzun sürmediği hâkimiyetinin 5. yılında II. Sargon'un Asur tahtını ele geçirdiğine şahit olunmaktadır. Babil Kroniği'ne göre, II. Sargon, V. Salmanassar'ın 5. saltanat yılında Tebet (Asur takviminde 10. ay) ayının 30. gününde Asur tahtına oturmuştur.⁵² Kaynaklarda II. Sargon'un tahta geçiş şekli belirsizdir. II. Sargon'un usullere aykırı bir şekilde tahtı elde ettiğini ima eden bazı ifadeler mevcuttur.

British Museum'da korunan Nabopolassar'a âit bir mektupta geçen “*Bir kölenin soyundan olan Sargon'un oğlu Sanherib'in [şehri]*”⁵³ ifadesi II. Sargon'un soyu ile ilgili tartışmaların çıkmasına neden olmaktadır. Lambert Nabopolassar'a âit belgedeki bu ifadeye dayanarak II. Sargon'un kraliyet soyundan olmadığı fikrinin kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁵⁴ Diğer yandan, Babil belgelerinde II. Sargon'un köle olarak gösterilmesinin kara bir propaganda faaliyeti olabileceğini göz ardı etmemek gerekir. II. Sargon ile ilgili tartışmanın odak noktalarından birisi de onun isminin taşıdığı mana ile ilgiliydi. Bu isim, “*šarru (kral) ve kēnu (gerçek, meşru)*” kelimelerinin birleşimiyle meydana getirilmiştir ve “*gerçek kral, meşru kral*” anlamını taşımaktadır.⁵⁵ Onun bu adı taşıması, II. Sargon'un V. Salmanassar'ın vârisi olmadığı ve gasp ettiği tahtta kendisini meşrulaştırmak istediği izlenimini uyandırmaktadır.⁵⁶ Fakat II. Sargon'un gasıp bir kral olmadığını gösteren kanıtlar da mevcuttur. İstanbul Arkeoloji Müzelerinde yer alan bir kitabede II. Sargon kendisini III. Tiglat-pileser'in oğlu olarak kaydetmektedir.⁵⁷ Unger, gasıp kralların kendilerinden söz ederken babalarının isimlerinden söz etmediği ancak II. Sargon'un İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde yer alan kitabesinde III. Tiglat-pileser'i babası olarak göstermesi

⁵¹ “Salmānu-ašarēd” ismi “Salmānu en başta gelendir, en önemlidir” anlamına sahiptir. Bkz. PNA 3/I 1071.

⁵² Albert Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles (Texts from Cuneiform Sources 5)*, New York, 1975, Chron. 1, Col. I: 29–31.

⁵³ Paul Gerardi, “Declaring War in Mesopotamia”, *AfO* 33, 1986, s. 36; BM 55467: st. 7

⁵⁴ Wilfred G. Lambert, “The Enigma of Tukulti-Ninurta I”, in: *From the Upper Sea to the Lower Sea Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honour of A.K. Grayson*, Eds. G. Frame – L. Wilding, Publications de l'Institut historique et archéologique néerlandais de Stamboul, Vol. 101, Leiden 2004, s. 202; Eckart Frahm, “Family Matters: Psychohistorical Reflections on Sennacherib and His Times”, in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*, Eds. Kalimi, I. – S. Richardson, Seth Leiden 2014, s. 176.

⁵⁵ PNA 3/II 1239.

⁵⁶ Roaf, 1996: 179.

⁵⁷ Eckhard Unger, *Tiglat-pileser III'ün Oğlu Asur Kralı Sargon II = Sargon II von Assyrien der Sohn Tiglatpilesers III*, İstanbul Asariatika Müzeleri Neşriyatı, İstanbul 1933, s. 6.

onun, tahtın yasal vârisi olduğuna delil oluşturduğunu ifade etmektedir.⁵⁸ Chamaza da II. Sargon'un tahtın yasal vârislerinden olduğunu söylemekte ve mevcut kanıtlardan hareketle onun III. Tiglat-pileser'in oğlu V. Salmanassar'ın kardeşi olabileceğini ifade etmektedir. Ancak kaynakların eksikliği sebebiyle II. Sargon'un V. Salmanassar'ın krallığı döneminde üstlendiği rol belirsizliğini korumaktadır.⁵⁹

Bütün bu tartışmaların yanında kesin olan şey V. Salmanassar'ın bir darbe ile tahttan indirildiğidir. Hatta öyle ki V. Salmanassar'ın tahtan indirilmesi II. Sargon'a âit metinlere konu olmuştur. Belgede yer alan ifadelerden Salmanassar'ın izlediği politikanın halkın nezdinde onun prestijinin azalmasına neden olduğu sonucu çıkmaktadır.⁶⁰ Bu politika onun sonunu hazırlamış, II. Sargon'a ise tahtın yolunu açmıştır. Tabi bu çıkarım II. Sargon'un anlatımına dayanmaktadır. Saggs tarafından neşredilen II. Sargon'a âit tarihsel bu metin, II. Sargon'un tahta çıkma sürecine dair boşlukların doldurulmasında önemli bilgiler sağlamakta ve belirsizlikleri gidermektedir. Belgenin tercümesi şöyledir:

*“Evrenin kralına saygı duymayan (V.) Salmanassar, ki onun elleri bu şehre (Asur) kötülük getirdi ve böylece (insanlarına) sıkıntı verdi. O üzücü bir şekilde (halkına) angarya yükledi ve onun (şehrin) halkını zorla çalıştırdı (ve) böylece (onları) köle statüsünden insanlar olarak saydı. O zaman kalbi öfke ile dolan tanrı Enlil onun hükümdarlığını devirdi. Meşru kral olarak beni Sargon'u atadı, bana kraliyet esasını, tahtı (ve) tacı kavratı ... Tahtı sağlam bir temele oturtmak, hanedanımı sağlamlaştırmak için bu vatandaşların özgürlüğünü sağlama arzusunun düşündüm”*⁶¹

II. Sargon'un ifadeleri, V. Salmanassar'ın saltanatının sona erdirilmesinde onun izlemiş olduğu hatalı politikanın rol oynadığını vurgulayarak, kendisinin bir etkisinin olmadığını, dolayısıyla bir gaspçı kral olmadığını ifade etmek istemiş olabilir.⁶² Yukarıdaki belge II. Sargon'un tahta geçişine yasal bir dayanak oluşturma ve krallığının meşru olduğunu ifade etmesine karşın bir takım tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Metinde II. Sargon'un köleleştirilen insanlara özgürlüğünü geri vermesi, Nabopollasar'ın II. Sargon'u Babilli bir köle olarak gösterdiği belgeyi akla getirmektedir. II. Sargon'un insanların haklarını savunması ve onlara

⁵⁸ Unger, 1933: 7–8.

⁵⁹ Galo W. Vera Chamaza, “Sargon II's Ascent to the Throne: The Political Situation, SAAB 6/1, 1992, s. 32–33.

⁶⁰ Bauer, 2013: 402.

⁶¹ Henry W. F. Saggs, “Historical Texts and Fragments of Sargon II of Assyria: (I) The ‘Aššur Charter’”, *Iraq*, 37/1, 1975, s. 15–17; Saggs, 1975, K. 1349: 33b–38a.

⁶² Joseete Elayi, *Sargon II: King of Assyria*, Atlanta 2017, s. 26.

özgürlüklerini geri verme arzusu, kendisinin de onlar gibi bir köle olduğuna delil oluştur muydu? Elbette bu belgeden böyle bir çıkarım yapmak zordur. Zaten belgede kendisini tahtın yasal varisi olarak göstermesi onun köle olma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Unutulmamalıdır ki bir kişinin tahtın yasal vârisi olarak kabul edilmesi kraliyet ailesiyle olan kan bağına dayalıydı. Sonuç itibarıyla II. Sargon Asur tahtına çıkmış ve Asur İmparatorluğu'na önemli hizmetlerde bulunmuştur. II. Sargon tahta çıkarken selefi V. Salmanassar'ın akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir. Ancak, bir darbe ile tahtan indirilen eski kralın akıbetinin ölüm olacağı aşikârdır.

Urdu-Mulissu isyanı ve Asarhaddon'un Kardeşleriyle Mücadelesi

II. Sargon'un savaş alanında ölümünden sonra yerine oğlu Sanherib (MÖ 705–681) geçmiştir. Sanherib, güçlü ve rakipsiz bir imparatorluğu devralmıştı. II. Sargon'un ölümünü fırsat bilen Suriye ve Filistin'deki bazı vassal krallıklar Asur'a karşı ayaklanmıştı.⁶³ Sanherib devletin içinde bulunduğu buhranlı dönemi atlatmasını sağlayarak büyük bir ordu ile Suriye-Filistin seferine çıkmış ve isyan eden Yahudi topraklarını büyük bir orduyla yenilgiye uğratarak Kudüs ve Lakiş kentlerini yağmalamıştır.⁶⁴ Sanherib'in krallığının ilk yıllarında Babil'de de bazı sorunlar baş göstermeye başlamış, Babil üzerine sefere çıkarak Babil tahtına Asur sarayında yetişmiş bir Babilli'yi oturtmuştur. Sanherib daha sonra Babil'e tekrar sefer düzenleyerek büyük oğlu Aşşur-nâdin-şumi'yi MÖ 699'da Babil tahtına oturtmuştur.⁶⁵ Yine de Babil'de sorunlar devam etmiş, Elamlılar ile Babilliler birlik olarak Sanherib'in oğlu Aşşur-nâdin-şumi'yi esir almışlardı ve kendisinden bir daha haber alınamamıştı.⁶⁶ Sanherib, veliahdının öldürülmesi üzerine Elam ve Babil seferine çıkarak onları büyük bir hezimetle uğratılmış,⁶⁷ akabinde Babil kenti de yerle bir edilmiştir.⁶⁸ Sanherib bu olay sonrasında Urdu-

⁶³ Bauer, 2013: 409.

⁶⁴ Isaac Kalimi, "Sennacherib's Campaign to Judah: The Chronicler's View Compared with His 'Biblical' Sources", in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem; Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi and S. Richardson, Leiden–Boston 2014, s. 11-50; David Ussishkin, Sennacherib's Campaign to Judah: The Archaeological Perspective with an Emphasis on Lachish and Jerusalem in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem; Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi and S. Richardson, Leiden–Boston, 2014, s. 75–103.

⁶⁵ Bauer, 2013: 409.

⁶⁶ Simo Parpola, "The Murderer of Sennacherib," in: *Death in Mesopotamia*, Ed. B. Alster, Copenhagen 1980, s. 175; John Anthony Brinkman, Sennacherib's Babylonian Problem: An Interpretation', *JCS* 25, 1973, s. 92.

⁶⁷ RINAP 3/1 no. 22: v 67b–vi 12.

⁶⁸ RINAP 3/1 no. 24: vi 7–16.

Mullissu'yu yeni veliaht olarak belirlemiştir. Babil'de, Aşşur-nādin-šumi'den boşalan yere de muhtemelen, kardeşi Nergal-šumu-ibni atanmıştır.⁶⁹

Kraliyet yazışmaları arasında yer alan belgeler, Urdu-Mulissu'nun veliaht tayin edildiği hususunda şüpheye yer bırakmaz.⁷⁰ Ancak Urdu-Mulissu daha sonra veliahtlıktan azledilerek yerine kardeşi Asarhaddon tayin edilmiştir. Bu durum prenslerden birisinin veliaht prens tayin edilmesinin bağlayıcılığı olmadığını göstermektedir. Kral kararını değiştirerek başka bir oğlunu veliahtlığa getirebilirdi. Yeni bir veliaht prensin atanmış olması rutin bir eylem mi yoksa kızgınlığa neden olan alışılmadık bir hareketin sonucu mu olduğu bilinmemektedir.⁷¹ Ancak saray kadınlarının bu değişiklikte etkisi olabileceği ihtimal dâhilindedir. Urdu-Mullissu muhtemelen Sanherib'in Tašmētu-šarrat isimli karısından olma çocuğuydu. Ancak Sanherib karar değiştirerek Naqī'a (Zakūtu)'dan olma genç oğlu Asarhaddon'u veliaht olarak ilan etmiştir.⁷² Bu değişiklikte Naqī'a'nın etkisi olabilir. Sanherib, Asarhaddon'u veliaht prens tayin edince ona veliahtlık için daha uygun olan "Aşşur-etel-ilāni-mukin-apli"⁷³ (tanrıların prensi Aşşur varis belirledi) ismini vermiş olmalıdır. "Aşşur kardeş verdi"⁷⁴ anlamındaki Asarhaddon ismi onun kardeşleri arasında en büyük kardeş olmadığını göstermektedir.⁷⁵

Sanherib, Urdu-Mulissu'nun veliaht prensliğini elinden alıp, yerine küçük oğlu Asarhaddon'u veliaht ilan edince onun güvenliğini sağlamak ve tahta geçişini sağlamak amacıyla "tuppi adē" adı verilen sadakat antlaşması hazırlatmıştır.⁷⁶ Urdu-Mulissu başlangıçta kararı kabullenip, bu antlaşma metnini onaylayıp, erkek kardeşine sadakat yemini etmiş, ancak daha sonra kardeşine karşı girişimde bulunarak, babasının kararını değiştirmeye çalışmış gözükmektedir.⁷⁷ Zira babasının kararını değiştiremeyeceğini

⁶⁹ SAA 6: xxxii–xxxiv.

⁷⁰ "ARAD–^dNIN.LİL DUMU–MAN (veliaht prens Arda Mullissu)" SAA 6 103: 5.

⁷¹ Radner, 2010a: 27; Frankfort, 1978: 243.

⁷² Parpola, 1980: 175; Eckart Frahm, "Family Matters: Psychohistorical Reflections on Sennacherib and His Times", in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi – S. Richardson, Seth, Leiden 2014, s. 219.

⁷³ PNA 1/I 184.

⁷⁴ PNA 1/I 145.

⁷⁵ Aarnoud van der Deijl, "Protest or Propaganda: War in the Old Testament Book of Kings and in Contemporaneous Ancient Near Eastern Texts", *Studia Semitica Neerlandica*, Leiden–Boston: 2008, s. 396.

⁷⁶ SAA 2 3 ve 6.

⁷⁷ Karen Radner, "The Trials of Esarhaddon: the Conspiracy of 670 BC", in: *Assur und sein Umland (Isimu: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad 6)*, Eds. P. Miglus, – J. M. Cordoba, Madrid 2007, s. 166–167.

anlamış olmalı ki, kanlı bir isyan hareketine girişmiş⁷⁸ ve Sanherib bu isyan sonucunda öldürülmüştür.⁷⁹ Asurbanipal'e ait Prizma A'da yer alan bilgilerden Sanherib'in Babil'de tapınakta ibadet ederken en savunmasız anında öldürüldüğü anlaşılmaktadır.⁸⁰ Asurbanipal, Šamaš-šumu-ukīn isyanında yer alanların yüzleştikleri cezaları ifade ettiği yıllığında Sanherib'in öldürüldüğü yerde onları kurban ettiğini ifade etmektedir. Bu da Sanherib'in Babil'de öldürülmüş olduğuna işaret etmektedir. Asurbanipal bu olayı şöyle anlatmaktadır.

*“Bunlardan (hala) hayatta kalanları da – beni vücuda getiren babamın babası Sanherib’i yerde serdikleri/öldürdükleri, insan başlı boğa heykellerin yanında – bu insanları Onun (Sanherib) için adak olsunlar diye öldürdüm. Onların parçalanmış etlerini köpeklere, domuzlara, akbabalara, kartallara, göğün kuşlarına ve okyanusun/ apsû balıklarına yedirdim.”*⁸¹

Sanherib'in tapınakta öldürüldüğü Eski Ahit'teki kayıtlarda net bir şekilde desteklenmektedir. Sanherib'in ölümü 2.Tarihler 32:21'de şöyle anlatılmaktadır:

*“RAB bir melek göndererek Asur Kralı'nın ordugâhındaki bütün yiğit savaşçıları, önderleri, komutanları yok etti. Asur Kralı utanç içinde ülkesine döndü. Bir gün kendi ilahının tapınağına girdiğinde de oğullarından bazıları onu orada kılıçla öldürdüler.”*⁸²

Babil kralı Nabonidos'a âit bir belgede de Sanherib'in ölümü konusuna değinilmekte, Sanherib'in Marduk ve Babil'e karşı olan günahlarından dolayı cezalandırıldığına atıf yapılmaktadır. Nabonidos, Sanherib'in ölümünü şu şekilde ifade etmektedir:

*“Marduk'un gazabının ülkesi boyunca yıkıma yol açtığı Subartu (Asur) kralın(a gelince), onun soyundan (olma) bir oğlu onu kılıçla kesti.”*⁸³

Belgede söz edilen oğul Urdu-Mulissu'dur. Burada ilginç olan Asur kralının oğullarının faaliyetlerinden habersiz olması ve hazırlıksız

⁷⁸ Mordechai Cogan, “Sennacherib and the Angry Gods of Babylon and Israel”, *Israel Exploration Journal* 59/2, 2009, s. 164.

⁷⁹ Kadriye Yalvaç, “Sanherib'in Ölümü ve Asarhaddon”, *DTCF Dergisi*, V/1-2, Ankara 1963, s. 49; Deijl, 2008: 396.

⁸⁰ Emil G. Kraeling, “The Death of Sennacherib”, *Journal of the American Oriental Society*, 53, 1933, s. 344.

⁸¹ RINAP 5 no. 11: iv 70–76.

⁸² 2.Tarihler 32: 21.

⁸³ Hanspeter Schaudig, *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros des Grossen samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften: Textausgabe und Grammatik*, AOAT 256, Münster 2001, no. 3.3: i 1–41.

yakalanmasıdır. Sanherib oğulları tarafından öldürülmüştür, fakat bu ölümün hangi şartlarda ve nasıl gerçekleştiği net değildir. Nasıl oldu da Sanherib oğullarının faaliyetlerine dair istihbarat almadı? Asur yasal belgeleri arasındaki bir belge bu konuya ışık tutabilir. SAA 18 100 numaralı belgede Urdu-Mulissu'nun isyan edeceği haberini alan Babil vatandaşlarının bu haberi krala ulaştırmaya çalıştığı, ancak bu girişimin Urdu-Mulissu ve yandaşları tarafından engellendiği anlaşılmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki Urdu-Mulissu sarayda önemli bir nüfuza sahip idi. Durumu bildirmeye gelen Babilli muhbir, saraydaki isyancılar tarafından Sanherib yerine Urdu-Mulissu'ya yönlendirildi. Böylece, Sanherib'in komplo hakkında bilgilendirilmesi engellendi ve komplocular kanlı planlarına devam edebildiler.⁸⁴ Belgenin tercümesi şöyledir:

“(Başı kırık) ^{Öy. 2} Bizim [kardeş]lerimiz, Babil[l] vatandaşları ... ^{Öy. 3} [...] evinde [Şulm]u-ahhe ^{Öy. 4 - 10} Onlar, [...] olan isyan [ant]laşması haberini aldılar, [onlar]dan birisinin kralın huzuruna başvurdu, Nabû-şumu-işkun and Şi[llaya] geldi ve [ona] şöyle sor[du]: ‘Senin krala yaptığın başvuru [ne] ha[kkindadır]?’ O (cevap verdi): ‘O (anlatacağım) Urdu-[Mulissu] hakkındadır.’ ^{Öy. 11 - Ay. 4} Onlar bir örtü ile onun yüzünü [kapattılar] ve Urdu-Mul[lissi]’nin bizzat] huzurunda ayakta beklettiler, söyle dediler ‘Bak! [senin başvurun] onaylandı, onu kendi ağzınla söyle!’ O şöyle dedi: ‘Senin oğlun Urdu-[Mulissu] seni öldürecek. ^{Ay. 5-8} Onlar [onun] yüzünü açtılar, ve Urdu-Mu[llissi] onu sorguladıktan sonra, on[lar] onu[n] için ve kardeşleri için ... ^{Ay. 9 - 11} [...] dört adam — Şuhru, Tabiya, [X şahsı, ve X şahsı] — Nabû-ahu-ēreš[‘e onu söylediler, O] ona inan[madı. O] Ard[a-Mulissu]’nin evinin adamlarını sorgulama[lıydı.] ^{Ay. 12 - 13} Şu hal[de On]lar [...] hakkındaki güzel [sö]zlerin [her türlüşünü kabul et]tiler. ^{Ay. 14 - 15} [On]lar [efendimiz] kr[al]a [ya]zadıkları[nda, efendimiz] kral ... (Gerisi kırık.)”⁸⁵

Sonuç itibariyle Urdu-Mulissu niyetinin öğrenilmesini engellemiş ve planlarını uygulamayı başarmıştır. Bu olay birçok bölgede yankı uyandırmış ve yukarıda ifade edilen yazılı belgelere konu olmuştur. Babil Kronikleri bu isyan sonucu Sanherib'in öldürüldüğünü ve âsilerin tahtı ele geçirme amacıyla isyanı sürdürdükleri bilgisini vermektedir:

⁸⁴ Stefan Zawadzki, “Oriental and Greek Tradition about the Death of Sennacherib”, SAAB 4, 1990, s. 69–70.

⁸⁵ SAA 18 100.

*“Tebet ayının 20. gününde Asur kralı Sanherib, oğlu tarafından bir isyanda öldürüldü. Sanherib Asur’u [24 yıl] yönetti. İsyana Asur’da Tebet ayının 20. gününden Adar ayının 2. gününe kadar devam etti.”*⁸⁶

Asarhaddon kardeşi Urdu-Mulissu'nin isyanını ve babasının öldürüldüğünü duyunca hızlı bir şekilde Ninive'ye doğru yola koyulmuştur. Asarhaddon'un tahtı ele geçirmek için verdiği mücadelesi yazıtlarına da konu olmuştur. Anlaşıldığı kadarıyla küçük bir orduya liderlik eden Asarhaddon, ülkeye batıdan girip imparatorluğun kalbine doğru ilerlediğinde ülkede kargaşa ortamı hâkimdi. Asarhaddon yıllıklarında kendisinin veliaht ilan edilmesini ve kardeşlerinin tutumunu şu ifadelerle aktarmaktadır:

“i.8 - i. 16 Kardeşlerim arasında en genç kardeş bendim (ve) Aşşur, Şamaş, Bēl, Nabû, Niniveli İstar (ve) Erbilli İstar emriyle ve beni vücuda getiren babam iradesiyle, kardeşlerimin toplantısında beni kesin bir şekilde seçti, söyle dedi: ‘Bu benim yerime geçecek oğlumdur.’ O, Şamaş ve Adad’a kehanetler yoluyla sordu, ve onlar kesin bir şekilde ‘evet’ şeklinde cevapladılar, şöyle dediler: ‘O senin yerine koyacağındır. O onların önemli söz(lerine) kulak verdi / önemsemi, ve genç (ve) yaşlı Asur halkını (ve) babamın evinin tohumu olan kardeşlerimi, bir araya topladı. i. 17 - i. 22 Cennette ve cehennemde yaşayan tanrılar Asur tanrıları, Aşşur, Sîn, Şamaş, Nabû (ve) Marduk’un huzurunda, onları benim halefimin güvenliği/korunması ile ilgili onlara kutsal bir yemin ettirdim. Elverişli/hayırlı bir ayda, elverişli/hayırlı bir günde, onların (tanrıların) yüce emirlerine uygun olarak, neşe içerisinde krallığa atanmanın (gerçekleştiği) hayranlık uyandıran bir yer olan tahta çıkma /halef evine girdim. i. 23 - i. 31 Zülüm (ve) kıskançlık kardeşlerimin üzerine düştü/etkisine aldı ve onlar tanrıların (iradesini) bıraktılar. Kibirli eylemlerine güvendiler ve kötülük planlıyorlardı. Tanrıların iradesine karşı (gelerek) benim hakkımda kötü söylentiler, iftiralar (ve) karalama başlattılar ve sürekli arkamdan samimiyetsiz yalanlar, düşmanca şeyler söylüyorlardı. Tanrıların iradesine karşı (gelerek) babamın iyi niyetli kalbini benden soğuttular, (ama) O derinden şefkatliydi ve onun görüşü (fikri) benim krallığım hakkında kesin bir şekilde bir şekilde kararlaştırılmıştı. i. 32 - i. 44 Kafa yordum ve şöyle düşündüm: ‘Onların eylemleri kibirli ve onlar sadece (kendi) danışmanlarına güveniyorlar. Tanrıların iradesine karşı ne yapacaklar? ‘Tanrıların kralı olan tanrı Aşşur’a, (ve) hain konuşmadan iğrenen merhametli tanrı Marduk’a hayır duaları, yalvarışlar ve alçakgönüllü sözlerle dua ettim, ve onlar sözlerimi (dualarımı) kabul ettiler. Efendilerim, büyük tanrıların emriyle, onlar (tanrılar) beni şeytani eylemlerden uzak gizli

⁸⁶ Grayson, 1975, Chron. I col. III: 33–37.

bir yere yerleştirdiler, üzerimdeki hoş/iyi korunmalarını uzattılar/artırdılar ve krallık (egzersizi) için beni güvende tuttular. Daha sonra benim kardeşlerim onların akıllarından çıktılar ve tanrılara ve insanlığın hoşuna gitmeyen her şeyi yaptılar ve kötülük planları silahlarını kuşandılar ve Ninive'de, tanrısız (tanruların desteği olmaksızın), krallık (hakkı) için çocuklar gibi birbirilerine vurdular.^{i.45-i.52} Tanrılar Aşşur, Sîn, Şamaş, Bēl, Nabeh, Niniveli İstar (ve) Erbilli İstar tanruların iradesine karşı yanlış yapan gaspçuların eylemlerini gördüler ve onları desteklemediler. Onlar (tanrılar) onların güçlerini zayıflattılar ve onları bana boyun eğmeye zorladılar. Benim krallık (hakkımı) korumak için büyük tanruların huzurunda bağlanan bir yemine, antlaşmaya yağ ve su huzurunda yemin eden Asur halkı onların yardımına gelmedi.”

İsyan başladığında Asarhaddon'un başkente olmayışı, onun babası tarafından güvende olabileceği uzak bir eyalete gönderildiğine işaret etmektedir. Asarhaddon'un yıllıklarındaki anlatımdan bu bölgenin batıda olduğu anlaşılmaktadır. Asarhaddon'un anlatımına göre isyan sonucu babası öldürülünce başkente doğru yola çıkıp önce Ninive'nin batısında bulunan Hanigalbat'a⁸⁷ gelmişti. Asarhaddon batıdan başkente doğru ilerlerken şartlar Urdu-Mulissu'nin lehine gözükmektedir. Çünkü O başkentteydi ve Asur ordusunun ve halkının desteğini alma avantajına sahipti. Ancak Asarhaddon tüm bu olumsuzluklara rağmen, ilerlemeyi sürdürerek durumu lehine çevirmeyi bilmiştir. Asarhaddon yıllıklarında kendisinin karşısında yer alan bu insanların silahlarını bırakarak kendisinin yanında yer aldığı ve Asur halkının kendisine yemin ederek onun krallığını tanıdıklarını ifade etmektedir:

“Bir gün (ya da) iki gün tereddüt etmedim. Ordumu beklemedim. Artçı birliklerime bakmadım. Boyunlarına koşum takılmış atların dizilişini veya savaş teçhizatımı kontrol etmedim. Askeri seferim için erzak depolamadım. Kış mevsiminden ve en soğuk dönem olan Şabātu'nun soğuşundan korkmadım. Uçan bir kartal gibi düşmanlarımı püskürtmek için kanatlarımı açtım. Sıkıntı ve telaş içinde Ninive'ye yol aldım, Hanigalbat ülkesi bölgesine (varış)ımdan önce tüm asi birlikler ilerleyişimi engellediler; Onlar silahlarını keskinleştiriyorlardı. Efendilerim büyük tanruların korkusu onları ezdi, (ve o zaman) onlar benim güçlü savaş dizilişimi gördüler ve çıldırmış kadınlar gibi ağladılar.”⁸⁸

⁸⁷ Simo Parpola – Micheal Porter, *Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, Finland 2001, map. 3.

⁸⁸ RINAP 4 no. 1: i 8–52.

Asarhaddon'un kardeşlerinin ordusu karşısında başarı elde ettiğini duyan âsiler ise bilinmeyen ülkelere kaçmışlardır.⁸⁹ Bu gelişmeler ile iyice güçlenen Asarhaddon Ninive şehrine girerek mücadelenin kazananı olarak Asur tahtına oturmuştur. Babil Kronikleri Asarhaddon'un tahta geçişini “Adar ayının 28/18. gününde onun oğlu Asarhaddon Asur tahtına oturdu.”⁹⁰ ifadesiyle kaydetmiştir. Bu bilgi Asarhaddon'un isyandan iki ay sonra Asur tahtını elde ettiğini ispatlamaktadır.⁹¹ Bu olay yıllıklara şu şekilde intikal etmiştir:

“Elverişli bir ay olan Addaru'nun sekizinci günü, tanrı Nabû'nun eššēšu festivalinde, başkentim Ninive'ye sevinçle girdim ve mutlu bir şekilde babamın tahtına oturdum. Tanrı Ea'nın esintisi, krallığı icra etmem için elverişli bir şekilde esen güney rüzgârı, benim üzerime esti. Elverişli işaretler gökyüzünde ve yerde iyi bir zamanda bana geldi/göründü. Onlar (tanrılar), tanrı ve tanrıçaların mesajları olan mutlu edici kehanetler ile sürekli ve düzenli bir şekilde beni cesaretlendirdiler. Asur üzerinde krallığı icra etmeleri için benim kardeşlerimi yanlış bir şekilde kışkırtan suçlu askerlerin her birini arayıp buldum ve onlara ağır bir ceza verdim: onların soylarını yok ettim.”⁹²

Bu belgeden onun kardeşlerinin akıbetini öğrenemiyoruz fakat isyanda kardeşlerini destekleyenler ağır bir şekilde cezalandırılmıştır. Kardeşlerinin akıbeti ise Eski Ahit'teki bir pasaja konu olmuştur. Eski Ahit âsi kardeşlerin Urartu bölgesine kaçtığını kaydetmektedir.

“Bunun üzerine Asur Kralı Sanherib ordugâhını bırakıp çekildi. Ninova'ya döndü ve orada kaldı. Bir gün tanrısı Nisrok'un evinde tapınırken, kendi oğulları Adrammelek (Urdu-Mulissi) ile Şaretser onu kılıçla vurup öldürdüler ve Ararat (Urartu) diyarına kaçtılar. Yerine oğlu Asarhaddon kral oldu.”⁹³

Bu kanlı olaylar Asarhaddon'un kişiliğini ve icraatlarını şekillendirmiştir. İsyanı destekleyenlerin öldürülmesinin yanı sıra Urdu-Mulissu'ye sempati duyduğu düşünülen birçok memur azledilip yerine yeni memurların tayin edilmesi Asarhaddon'un kral olarak ilk icraatları arasında yer almıştır. Bir örnek vermek gerekirse, bu amaçla Ninive ve Kalhu kraliyet saraylarındaki

⁸⁹ RINAP 4 no. 1: i 74–86.

⁹⁰ Grayson, 1975, Chron. 1 col. III: 38

⁹¹ Radner, 2007: 167.

⁹² RINAP 4 no. 1: i 87–ii 11.

⁹³ 2. Krallar 19: 36–37; Yeşeya 37: 37–38.

muhafızların tamamı görevden alınmıştı.⁹⁴ Asarhaddon'a SAA 4 142 numaralı mektupta tanrı Šamaš'a sorgusunda oğlu Asurbanipal'e karşı bir isyan olması durumunda sarayın dış kapısının ve iç kapısının muhafızlarının isyanda yer alıp-almayacağını sorgulamaktadır.⁹⁵ Bu da babasının öldürülmesinden edindiği tecrübenin bir sonucu olmalıdır. Çünkü muhafızlar isyancıların yanında yer almadan, onların Sanherib'e kolayca ulaşmaları mümkün olmayacaktı. Zaten yukarıda da ifade edilen ihmali olan saray muhafızlarının yerlerine yeni görevliler atanmasının sebebi bu idi.

Asarhaddon saltanatı boyunca ülkesini büyük bir refaha kavuşturduktan sonra içerde de bir takım icraatlarda bulunmuştu. Asarhaddon'un ölmeden önce oğlu Asurbanipal'in yasal varis olarak tayin edilmesi için harcadığı çaba, kendisinin kardeşleriyle yaşadığı mücadelenin tekrarını önleme amacı taşımaktaydı. Babasının ölümüne neden olan bu taht mücadelesinden gerekli dersleri çıkarmış ve bir takım tedbirleri devreye sokmuştur.

Šamaš-šumu-ukīn İsyanı (MÖ 652–MÖ 648)

Asarhaddon, veliahdı olarak Asurbanipal'i atamıştı. Fakat belgeler Asurbanipal'den önce atanan bir başka veliaht prensi işaret etmektedir. SAA 2 149 numaralı kehanet metni Asarhaddon'un başlangıçta Sīn-nādin-apli ismindeki büyük oğlunu veliaht olarak tayin ettiğini göstermektedir. Fakat isminin daha sonraki belgelerde geçmemesi onun öldüğü sonucunu doğurmaktadır. Bu durumda Sīn-nādin-apli'den boşalan veliahtlığa prens Asurbanipal tayin edilmişti. Bu atamada erkek çocukların doğum sırasının gözetilmemesi Asur tahtının geleceği için bir soruna neden olabilirdi. Asurbanipal'in Šamaš-šumu-ukīn ve Šamaš-mētu-uballit adında kendisinden büyük iki kardeşi daha vardı.⁹⁶ Belgelerden Šamaš-mētu-uballit'in akıbeti bilinmiyor, fakat onun veliaht prens olan kardeşine problem çıkarmadığı anlaşılmaktadır. Ancak Šamaš-šumu-ukīn için aynı şeyi söylemek mümkün gözüküyor. Zira Asarhaddon, Šamaš-šumu-ukīn'in sorun olmasından

⁹⁴ Sanherib'in saltanatı sırasında baş muhafız olan Arbailāiu ve Nabū'a Asarhaddon'un saltanatı zamanında görmüyoruz. Sanherib'in öldürülmesinde etkileri olması sebebiyle Asarhaddon tarafından öldürülmüş olabilirler Sanherib cinayetinin saray muhafızları kadrosunda önemli değişikliklere yol açmış olması muhtemeldir. Karen Radner, "Gatekeepers and Lock Masters: the Control of Access in the Neo-Assyrian Palaces", in: *Your Praise is Sweet. A Memorial Volume for Jeremy Black*, Eds. H. D. Baker – E. Robson – G. Zolyomi, London 2010b, s. 273, 280; Radner, 2007: 167 vd.

⁹⁵ SAA 4 142: 7.

⁹⁶ SAA 2 8.

⁹⁶ Jamie Novotny – Jennifer Singletary, "Family Ties. Assurbanipal's Family Revisited", in: *Of God(s), Trees, Kings, and Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*, Eds. M. Luukko – S. Svärd – R. Mattila, *Studia Orientalia*, 106. Helsinki 2009, s. 165.

çekindiği için onu Babil tahtına veliaht prens olarak tayin etmiş olabilir.⁹⁷ Šamaš-šumu-ukīn babası öldükten sonra da Babil tahtında oturmaya devam edecekti. Bu tarz bir atama Šamaš-šumu-ukīn'e sus payı olarak verilmiş görülebilir. Asarhaddon, Asurbanipal'in tahta geçişini garanti altına almak ve taht kavgasını önlemek amacıyla bir takım çözümler de üretmişti. Bu amaçla bazı veraset antlaşmaları düzenlemiştir. Nahşimarti şehir beyi Humbareş ile yapılan antlaşma⁹⁸, Ramataya Antlaşması⁹⁹, Kunalia Antlaşması¹⁰⁰ Asurbanipal'in tahta çıkmasını garanti altına alma amacı taşıyordu.¹⁰¹ Bu çözüm Asurlu memurların ve idarecilerin yer aldığı yemin esasına dayalı bir veraset antlaşmasıydı.¹⁰² Antlaşma metninde Asarhaddon, yemin eden kimselerin yeminlerini tutmamaları durumunda karşılaşılabilecekleri felaketleri sıralayarak bir nevi vassal krallıklara gözdağı vermiştir; “*Kim ki bu tabletlerdeki yeminleri görmezden gelir, siler veya yeminlere uymazsa... bu anlaşmaya ve yeminine karşı gelirse...*” diyerek yeminin bozulması durumunda tanrıların onların üzerlerine vereceği felaketleri sıralamıştır:

«⁴¹⁴⁻⁴¹⁶ *Kaderin belirleyicisi olan tanrıların kralı Aššur, senin için kötülük dolu bir kader buyursun! O (Aššur) si[ze uz]un bir yaşam ve yaşlılık bahşetmesin!* ⁴¹⁷⁻⁴¹⁸ *Onun (Aššur) sevgili karısı Mulissu ağzına kötü sözler alsın, senin için aracılık etmesin!* ^{418A-418C} *Tanrıların kralı Anu, tüm evlerinize hastalık, yorgunluk, sıtma, uykusuzluk, endişe ve hastalık yağdırsın!* ⁴¹⁹⁻⁴²¹ *Göğün ve yerin parlaklığı tanrı Sîn, seni cüzzamla örtün ve tanrıların veya kralın huzuruna kabul edilmeni yasaklasın. Çölde yabani eşek ve ceylan gibi başıboş dolaş!* ⁴²²⁻⁴²⁴ *Cennetin ve yeryüzünün ışığı Tanrı Šamaš, seni adilce yargılamasın. Görme yeteneğini elinden alsın. Karanlık içinde dolaş!...*”¹⁰³

Belgenin devamında antlaşmanın bozulması durumunda Ninurta, Venus, Jüpiter, Marduk, Zarpanitu, Belet-ili, Adad, Ninurta, İştar ve büyük tanrıların sebep olacağı felaketler sıralanmıştır. Asarhaddon bu formül sayesinde, antlaşma taraflarının tanrıların gazabından korkarak Asurbanipal'in yanında

⁹⁷ Jeanette C. Fincke, “The Babylonian Text of Nineveh” *AfO* 50, 2003-2004, s. 119.

⁹⁸ SAA 6 2.

⁹⁹ Donald John Wiseman, “The Vassal-Treaties of Esarhaddon”, *Iraq*, 20/1, London 1958, s. 1-99.

¹⁰⁰ Jacob Lauinger, “Esarhaddon’s Succession Treaty At Tell Tayinat: Text and Commentary”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 64, 2012, s. 87-123.

¹⁰¹ Bu antlaşmalarla ilgili tartışmalar için bkz. Nurgül Yıldırım, “Bağlılık Emri/Yemini Metinlerine Yeni Asur Kralı Asarhaddon Döneminden Örnekler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 38/S. 66, 2019, s. 67-68.

¹⁰² SAA 2 6.

¹⁰³ SAA 2 6: 414-424.

yer alacağını düşünmüştür.¹⁰⁴ Asarhaddon sadece antlaşma yapmakla yetinmemiş, ölmenden önce oğluna karşı bir isyan olmayacağından da emin olmak amacıyla tanrılara danışmıştır. Asarhaddon'a ait SAA 4 142 numaralı sorgu metninde tanrı Šamaš'a, isyan olup olmayacağını sormaktadır.¹⁰⁵ Asarhaddon'un oğluna karşı bir isyan olmasından bu denli korkması onun bizzat bir isyanla karşılaşması ve isyanda kardeşlerinin babasını öldürmelerinin kendisinde bıraktığı derin etkiyle açıklanabilir.

Asarhaddon'un yaptığı veraset antlaşmasına benzer bir antlaşma da, Asurbanipal'in babaannesi Naqia (Zakūtu) tarafından düzenlenmişti. Bu belgenin Asarhaddon'un ölüm haberinin Ninive'ye ulaşmasından sonra hazırlandığı ve tüm tarafların törende resmi olarak bulunduğu söylenebilir.¹⁰⁶ Naqia da tıpkı oğlu Asarhaddon gibi, torunu Asurbanipal'in taht üzerindeki hâkimiyetini sağlamak ve krallığını garanti altına almak amacıyla Asur ileri gelenleri ve Asur halkıyla bir antlaşma yapmıştı.¹⁰⁷ Naqia'nın Šamaš-šumu-ukīn başta olmak üzere Asurbanipal'in kardeşleri, kraliyet soyundan olanlar, saray büyükleri, valiler, hadımlar, kraliyet çevresi, özgür bırakılmışlar ve yüksek ve aşağı tabakadan Asurlarla yaptığı bu antlaşma da Asarhaddon'un antlaşması ile benzer şekilde düzenlenmişti. Antlaşmanın taraflarından Asurbanipal'in yanında yer almaları ve onu desteklemeleri isteniyordu. Belgenin kırık kısmında antlaşmayı garanti altına almak için bir takım lanetleme ifadelerinin yer aldığı düşünülmektedir.

Sonuç itibariyle bu antlaşmalar amacına ulaşmış görünmektedir. Asur tahtına oturan Asurbanipal Šamaš-šumu-ukīn başta olmak üzere kardeşlerinin desteğini almış ve Babil ile dostane ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu dönemde Asurbanipal'in, abisi Šamaš-šumu-ukīn ile ilişkileri oldukça olumlu bir şekilde seyretmekteydi. Hatta yıllıklarında Šamaš-šumu-ukīn'e güzel dileklerde bulunmakta ve onun en sevdiği kardeşi olduğunu ifade etmektedir:

¹⁰⁴ SAA 2 6: 454–488.

¹⁰⁵ SAA 4 142. Bu belgede Asarhaddon oğlu Asurbanipal'e karşı bir darbe girişimi olup olmayacağını araştırmaktadır. Belgede sıralanan kimseler bizzat sarayda görevli olan, krala yakın olabilecek ve kralın hayatının tehlikeye girmesine sebebiyet verebilecek kişilerdir. Belgede sıralanan kişiler şunlardır: Kralın soyundan kişiler, kralın erkânı, hadımlar, savaş arabası sürücüleri ve savaşçıları, iâşe memurları, muafiz birliklerinin komutanları, saray sorumluları, gözcüler, saray sâkileri, terziler, aşçılar, pastacılar.

¹⁰⁶ Parpola, 1987: 169.

¹⁰⁷ SAA 2 8; Zakūtu'nun bu süreçteki rolü için bkz. Parpola, S., "N", *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39/2, 1987, s. 168–169.

“*Dahası, en sevdiğim kardeşim Babil kralı Šamaš-šumu-ukīn ile ilgili olarak, günleri uzun olsun ve yaşlılığın bolluğunu/olgunluğunu tecrübe etsin!*”¹⁰⁸

Ancak Šamaš-šumu-ukīn zamanla Asur'dan bağımsız hareket ederek gözünü Asur tahtına dikmiştir.¹⁰⁹ Babil'deki durum Asurbanipal Mısır seferindeyken iyice kontrolden çıkmaya başlamıştır. MÖ 652 yılına gelindiğinde Šamaš-šumu-ukīn Asur idaresine karşı başkaldırmış ve bu isyan Asur İmparatorluğunu uzun yıllar uğraştırarak imparatorluğun sınırları içerisinde bir takım sorunlara yol açmıştır.¹¹⁰ Belki de Šamaš-šumu-ukīn MÖ 672 yılından itibaren kardeşine karşı kin beslemiş ve daha yüksek rütbede kendisinin olması gerektiğini düşünmüş olabilir. Ayrıca Babil'deki Asur karşıtları, Šamaš-šumu-ukīn'in Asur kökenini görmezden gelerek onun Babil'i yeniden birleştirip bağımsızlığını sağlayabilmesi için cesaretlendirmişlerdir.¹¹¹ Šamaš-šumu-ukīn MÖ 652 yılının başlarındaki isyan hareketi Ayyaru (2.ay) ayının 23'ünde Asur'a ulaşmıştı. Asur kralı Babil halkına bir mektup göndererek (SAA 21 3) kardeşinin isyan hareketine katılmamaları konusunda onları ikna etmeye çalışmış ve isyanın daha büyük boyutlara ulaşmadan onun önüne geçmeyi hedeflemiş olmalıdır. Fakat bu mektuba Babil halkının tepkisi bilinmediği gibi Babil'e ulaşıp ulaşmadığı ve halka okunduğu konusunda da bir bilgi yoktur.¹¹² Šamaš-šumu-ukīn, Kalde, Arami ve Deniz ülkelerinin olduğu birçok devleti Asur'a karşı isyana teşvik ediyordu. Šamaš-šumu-ukīn, Asurbanipal Elam sorunuyla uğraşırken, o da Elam krallarını Asurbanipal'e karşı kışkırtmanın yollarını arıyordu.¹¹³

Babil kroniklerinde Šamaš-šumu-ukīn'in Asur ordusunu yendiğine dair bilgiler mevcuttur. Ancak Asur kral yıllıklarında bu tarz bir bilgiye rastlanmamaktadır.¹¹⁴ Bu Asur kraliyet propagandasının bir aracı olan yıllıklarda başarısızlıklara yer verilmemesiyle ilgilidir. Šamaš-šumu-ukīn isyanının yaklaşık dört yıl sürmesinden hareketle bu isyanın Asurbanipal'i ciddi manada zorladığı ve yıprattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Šamaš-šumu-ukīn, isyanı başladığında Babil'deki Asur birliklerini yanına çektiği istihbarat raporlarına yansımıştır. Babil'deki Asur birliklerinin

¹⁰⁸ RINAP 5/1 no 104: 19–21.

¹⁰⁹ Holloway, 2002: 373.

¹¹⁰ Jane R. McIntosh, *Ancient Mesopotamia: New Perspectives*, California 2005, s. 107.

¹¹¹ Grant Frame, *Babylonia 689–627, A Political History*, PIHANS LXIX, Leiden 2007, s. 131–132.

¹¹² Frame, 2007: 137–139.

¹¹³ Henry W. F. Saggs, *The Might That Was Assyria*, New York 1990, s. 112.

¹¹⁴ Grayson, 1975; Glassner, 2004.

Şamaş-şumu-ukîn'e iltica etmesi SAA 18 164 numaralı belgede şöyle anlatılmaktadır:

Öy. 1-5 [Efendim kralın] koruma görevini [Babil'de konuş]landırıdığı [...] efendim krala karşı [döndüler.] Onlar [... ele] geçiriyorlar ve şehri kontrol altına alıyorlar ve Şamaş-şumu-ukîn onların ortasında [...] ⁶⁻¹⁰ Babilliler, [şehir kapısında ayinleri defalarca gerçekleştirdiler ve x günde on[lar onu (şehri) kili]tlediler]. Ve [Şam]aş-şumu-ukîn, onlarla [şöyle] konuştu: ¹¹⁻¹³ [‘Eğer Asur kralı] ve [Asur]’da [bul]unan kardeşleriniz size karşı [yürürlerse tanrılar ...] onların geri çekilmesini sağlayacak ve (onları) kelepçeler içinde [...] attıracak.’ ¹⁵

Şamaş-şumu-ukîn'in kendi yanına müttefikler topladığını gören Asurbanipal bir takım siyasi ittifak girişimlerinde bulunmuştur. Asurbanipal kardeşine karşı Babil'deki müttefiklerinin Şamaş-şumu-ukîn tehdidine karşı Asur yanında yer almalarını ve her türlü tehdit karşısında kendisine haber ulaştırmalarını şartlarını içeren antlaşmalar imzaladı. Antlaşma, Babillilerin tanrılar huzurunda yemin etmesi akabinde yerine getirmeleri gereken icraatları içermekteydi:

„Öy. 1-5 “[Aşşur, Şerua,] Bel[et-ili,, Asur ve Babil tanrılarının he]psinin ve [cennetin ve yeryüzünün]büyük tanrılarının [hepsinin huzurunda yemin ettik.] ⁶⁻⁹ Bu günden itibaren [yaşadığımız sürece Asur kralı Asurbanipal'in vatandaşı olacağız], (bu) Asur kralı Asurbanipal, [kralımız ve efendimiz olacak ve (biz) tamamen [bizim] efendimiz Asur kralı, Asurbanipal'e [sadık olacağız.] ¹⁰⁻¹¹ Biz efendimiz Asur kralı [Asurbanipal'i] ve [bizim üzerimize] atadığı [memurları] koruyacağız. ¹²⁻¹⁶ Biz hem [efendimiz Asur kralı Asurbanipal] veya [efendimiz Asur kralı Asurbanipal]'in resmi görevlisine karşı kötü sözler söyleyen [...], karıştırıcı] veya komplocu iğrenç herhangi bir insanı dinlemeyeceğiz hem de onu [kelepçeleyip] ve [onu efendimiz Asur kralı] Asurbanipal'e [göndereceğiz.] ¹⁷⁻¹⁹ Bu günden itibaren yaşadığımız sürece hiç kimsenin bir şey yapmasına neden olmayacağız ve Asur kralı [Asurbanipal'e] onu sevenlerine ve onun ülkesine [karşı kötü şeyler] konuşmayacağız. ²⁰ [...] Asur kralı Asurbanipal'in düşmanları bizim müttefikimiz olmayacaklar. ²¹⁻²⁵ Efendimiz Asur kralı Asurbanipal'in bize söyleyeceği her şeyi [yapacağız]; [efendimiz, Asur kralı Asurbanipal, düşmanına karşı çıkarsa], [ok]çularımızı toplayacağız [askerler] ve [efendimiz Asur Kralı Asurbanipal'in] yanında duracağız, [düşmanlarına] karşı savaşıacak, bizim arzulu bir şekilde, onun düşmanını alt edeceğiz ve [bizim namımız] efendimiz [Asur Kralı Asurbanipal'in gözünde] ispatlanacak / iyi olacak. ²⁶⁻²⁸ [Bizim Şamaş-şumu-

¹¹⁵ SAA 18 164: 1-13.

ukīn'den dolayı efendi[miz] Asur kralı Asurbanipal'e [işlediğimiz] suçlarımız efendi[miz] Asur kralı Asurbanipal tarafından [affedildi]. [.....].²⁹⁻³¹ [Eğer] Šamaš-šumu-ukīn'in veya efendimiz [Asur kralı Asurbanipal'in] hoş görmediği başka bir ülkenin [herhangi bir vatandaşı] bize ge[lirse veya ...] bize getirilirse (onu) yakalayacağız ve efendimiz krala [göndereceğiz].³²⁻³⁷ Asur kralı [Asurbanipal]'i seveceğiz ve [düşmanından nefret edeceğiz]. Bu [günden itibaren] yaşadığımız sürece, [Asur Kralı] Asurbanipal [bizim kralımız ve efendimiz] olacak. [Kendimiz] için ne başka bir kral ne de başka bir efendi arama[yacağız]. [Efendimiz Asur kralı] Asurbanipal'in düşmanlarına her[hangi] bir rapor [göndermeyeceğiz]; (Eğer) başka ülkelerden bir haberci [bize] rapor getirirse, onu yola çıkaracağız ve [onu] efendimiz Asur kralı Asurbanipal'in] huzuruna [göndereceğiz.]”¹¹⁶

Tabletin arka yüzü büyük oranda kırık olup, antlaşma hükümlerine uyulmaması durumunda tanrıların onları cezalandıracağına işaret etmektedir. Hükümlerin bağlayıcılığını arttırabilmek amacıyla da tanrıların şahitliğine müracaat edilmiştir. Šamaš-šumu-ukīn isyanı Asurbanipal'i oldukça tedirgin etmiş gözükmektedir. Asurbanipal kardeşi ile olan savaşın neticesini öğrenmek için kâhinlerine ve tanrılara danışmıştır.¹¹⁷ Belgede geçen “Šamaš-šumu-ukīn onların ellerine düşecek mi?” ifadesi Asurbanipal'in kardeşiyle olan savaşının neticesini önceden öğrenme arzusuna işaret etmektedir. Asur kralı SAA 4 279 numaralı mektupta Asur askerlerinin kardeşini ele geçirip geçirmeyeceğini kehanetler aracılığıyla öğrenmeye çalışmaktadır. Asurbanipal bu süreçte tanrıların yanında olup olmayacağını sorguladığı metinler mevcuttur. Kraliyet yazışmaları arasında bulunan SAA 3 44 numaralı belgede böyle bir durum söz konusudur. Asurbanipal'in Aşşur'a yazdığı rapora karşılık olarak tanrının cevabı şeklinde yazılan bu belgede, Aşşur bu savaşta kralın yanında olduğunu ve onu desteklediğini şu ifadelerle bildirmektedir:

«Öy. 1-2 [Sana] güv[en] veren büyük desteğimle [krallık için] seninle rekabet eden [..... yeneceksin] [.....].³⁻⁴ [Šamaš-šumu-ukīn] sana karşı işlediği kötü işler yüzünden, onun kraliyet tahtının temellerini çıkardım, onun hâkimiyetini boz[dum] ve tüm Akad topraklarının yıkılmasını buy[urdum].⁵⁻⁶ Büyük tanrıların tapınaklarını kusursuzlaştırmayı, yenilemeyi, adaklar [...], ilahlığıma tapınmayı (ve) [...] iyi bir hâkimiyeti senin kaderin olarak emrettim.⁷⁻¹⁰ Antlaşmamı devam ettirmeyen, sevilen kralım Asurbanipal'in hayırseverliğine karşı günah işleyen Šamaš-šumu-ukīn'e gelince, onu sert bir hapis cezasına çarptırdım ve sınırladım [.....].

¹¹⁶ SAA 2 9: öy. 1-37.

¹¹⁷ SAA 4 279-290.

onun büyüklerine yular taktım ve onları [senin] huzuruna [yönlendirdim.]¹¹⁻¹² Krallara yardım etmek, düşmanları devirmek, [...] yeniden yerleştirmek, mabetler [...(inşa etmek)] için, Enlil'in halkının adil çobanı olarak [seni tayin] ettim.¹³⁻¹⁵ Tanruların sözlerinde olduğu gibi (kehanet ettikleri gibi) kendi hayatını (Šamaš-šumu-ukīn) mahvederken ve Akad topraklarını tahrip ederken, [...], Šamaš-šumu-ukīn asil lanetimle onu [lanetlediğimi] görmezden geldi ve kendi hayatıyla ilgili iyi fikirleri ciddiye almadı [...].¹⁶⁻¹⁷ [...] bütün tanruların [öfkelerini] uyandırdı ve [...] hayatına mal olacak kötü işler yaptı.¹⁸⁻¹⁹ Tanruların mülklerini taşıyan [Šamaš-šumu-ukīn'e gelince], [...] ben] kaderini kötü olarak tayin ettim.²⁰⁻²¹ Benim hakkımda sürdür[düğü] bu kötü eylemler yüzünden, kendi tanruları (dahi) sinirlendiler, onu terk ettiler ve yabancı bölgelere gittiler.²²⁻²³ Tanrısallığımın emri ile sen şehirlerini fethettin ve onlardan Asur'a yağma olarak önemli miktarda ganimet aldın.²⁴⁻²⁵ Büyük desteğimle, onun savaşçılarınun yenilgisini getirdiniz. Gerisini (savaşçıların) canlı olarak bana [teslim ettin] ve (daha sonra) egemenlik şehrin Ninive'ye silahlar ile döndün.²⁶ Sizden önce düşmanlarınızı yenmek için öfkeli silahlarımı gönderdim.²⁷ Büyük yaptığım isminden bahsedildiğinde, askerlerin silahlarıyla savaştıkları her yere muzaffer bir şekilde gider.²⁸⁻²⁹ Senin ar[alaksız] duaların ve benim büyük tanrısallığıma yaptığın yakarışlarından dolayı, ben senin yanında durdum ve düşmanlarınının [kanını akıttım]."¹¹⁸

Šamaš-šumu-ukīn isyanı ve bu amaçla yaptığı ittifaklar kral yıllıklarında da anlatılmaktadır. Yıllıklarda isyanın başlangıcı ve sonrasındaki gelişmeler şu ifadelerle verilmiştir:

«iii. 70 - iii. 77 O zaman, (birçok) iyilik yaptığım (ve) Babil kralı olarak atadığım benim sadakatsiz kardeşim Šamaš-šumu-ukīn'e (gelince) - onu (kral) yaptım ve ona krallığa özgü sembolleri, özel olan şeyleri verdim. Askerleri, atları ve arabaları topladım ve onun ellerine yerleştirdim. Beni vücuda getiren babamın emrettiğinde daha fazla şehri, tarlayı, meyve bahçesini (ve) onların içinde yaşayanlardan daha fazla insanı ona verdim.^{iii. 78} - iii. 86 Buna rağmen, O, onun için yaptığım bu iyilikleri unuttu ve sürekli kötülük (eylemleri) araştırdı. Yüksek sesle, ağzından, arkadaşlıktan bahsediyordu, (ama) derinlerde, kalbinde cinayet için plan yapıyordu. O, Aššur'a adanmış Babil vatandaşlarına, bana ait hizmetkârlara yalan söyledi ve onlarla aldatıcı sözleri konuştu) kurnazca davranarak, onları sağlımı sormak için benim huzuruma Ninive'ye gönderdi.^{iii. 87 - iii. 93a} Ben, büyük tanruların olumlu bir kaderi belirledikleri, hakikat ve adalet içinde yarattıkları Asur kralı Asurbanipal, bu Babil vatandaşlarını görkemli bir

¹¹⁸ SAA 3 44: 1-29.

ziyafette topladım, onları çok renkli süsleri olan giysilere giyindirdim ve bileklerine altın bilezikler taktım. ^{iii. 93b - iii. 100a} Babil vatandaşları Asur'da kararlarım karşı itaatkâr bir şekilde beklerken, O, (benim) antlaşmamı onurlandırmayan sadakatsiz kardeşim Şamaş-şumu-ukîn, Akad, Kalde, Arami, (ve) Aqaba kentinden Bâb-salimti'ye kadar olan deniz ülkelerini, bana ait olan hizmetkârları bana isyan etmeleri için davet etti. ^{iii. 100b - iii. 106} Dahası, benim asil krallığımın ayaklarını tutan bir kaçak olan (ve) Elam ülkesine kral olarak atadığım Ummanigaş (II. Humban-nikaş) ve ayrıca Aşşur ve tanrıça Mullissu'nun emri ile (yönetici olarak) atadığım Guti, Amurru ve Meluḥḥa (Etiyopya) Ülkesinin krallarına gelince, O (Şamaş-şumu-ukîn) onların hepsini bana düşman yaptı ve onlar onun yanında yer aldılar. ¹¹⁹

Ayrıca isyanın başında Şamaş-şumu-ukîn Sippar, Babil ve Borsippa'nın kapılarını Asur' karşı kapatmıştır. ¹²⁰ Asurbanipal yıllıklarında bu isimler kaydedilse de ekonomik belgelerdeki tarihlemelerden Nippur ve muhtemelen Dilbat'ın da bu isyana destek verdikleri anlaşılmaktadır. ¹²¹

Bu süreçte tanrı Sîn'in de Asurbanipal'in yanında olduğunu ilginç bir olayla öğreniyoruz. Bir genç rüyasında Ay tanrısı Sîn'i görmüş, bu rüyada tanrı Asurbanipal'e karşı başkaldıranları çeşitli yollarla öldüreceğini bildirmiştir. Asurbanipal bu rüyayı durunca tanrı Sîn'e güvenmiş ve isyanı bastırmak için daha da cesaretlenmiştir:

“O sırada, bir genç adam gece boyunca uzandı ve bir rüya gördü, şöyle dedi: “Sîn'in bir kaidesi üzerinde (şöyle) yazılıdır: ‘Asur kralı Asurbanipal'e karşı kötülük (eylemleri) planlayanlara (ve) isyan başlatanlara acımasız bir ölüm vereceğim. Onlara çevik bir demir hançer, ateş düşmesi, kıtlık (ve) veba ile korkunç bir ölüm bahşedeceğim.’ Bunları duydum ve efendim tanrı Sîn'in sözlerine güvendim. ¹²²

Tanrıların desteğini de yanında hisseden Asurbanipal kendinden emin bir şekilde harekete geçmiş ve kardeşini yenilgiye uğratmıştır. Asur kralı yıllıklarında bu olayı şu şekilde ifade etmektedir:

“Altıncı seferimde birliklerimi topladım (ve) Şamaş-şumu-ukîn'e karşı doğrudan yola koyuldum. Onu, Sippar, Babil, Borsippa (ve) Kuta'nın içinde savaşılarıyla birlikte, hapsettim ve kaçış rotalarını kestim. Şehir ve

¹¹⁹ RINAP 5/1 no. 11: iii 70–106.

¹²⁰ RINAP 5/1 no. 11: iii 107–108.

¹²¹ Frame, 2007: 134.

¹²² RINAP 5/1 no. 11: iii. 118 –127.

bozkırda içerisinde onu sayısız (kez) yenilgiye uğrattım. Geri kalanlara (gelince), onlar hayat(larını) veba, kıtlık ve açlıktan kaybettiler."¹²³

Asurbanipal isyanda yer alanların sonunun kötü olduğunu Akad halkının açlıkla yüzleştiğini anlatmaktadır. Bu olay muhtemelen bir muhasara ile ilgilidir. Şehrin giriş çıkışlarının tutulması sonucunda içerideki insanların iâsesi engellenmiş ve açlığa mahkûm edilmiş olmalıdırlar:

"O zaman, Şamaş-şumu-ukîn'in yanında yer alan (ve) şeytani eylemler planlayan Akad ülkesinin insanlarına (gelince) açlık onları ele geçirdi. Açlık yüzünden oğullarının (ve) kızlarının etlerinin yediler; onlar (deri) kayışları kemirdiler."¹²⁴

İsyana katılanların karşılaştığı yıkım, Akad ülkesinin insanlarıyla sınırlı değildi. Kral yıllıkları bu yıkımla ilgili ayrıntılı anlatımları barındırmaktadır. İsyanda yer alan Kalde, Arami (ve) Deniz ülkesi insanları acımasız cezalarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu cezalar içerisinde dikkat çeken, isyanda yer alanların dillerinin kesilmesidir. Asurbanipal'in isyancıların dillerini kestiğini söylemesi aslında tanrıya yeminini bozanlara verilen bir ceza olarak dikkat çekmektedir.¹²⁵ Şamaş-şumu-ukîn isyanında yer alanların yüzleştikleri cezalar yıllıklarda şöyle sıralanmıştır:

iv. 41b - iv. 45 Dahası, şeytani eylemler planlayan düşman kardeş(im) Şamaş-şumu-ukîn'in kıskırttığı, ölümden korkan, yaşamları onlar için kıymetli olan ve efendileri Şamaş-şumu-ukîn ile birlikte ateşin içine atmadığım (ve) bir demir hançerle kesilmekten, kıtlık ve açlıktan kaçan insanlara (gelince) kamak mümkün olmayan efendilerim yüce tanrıların tuzakları onları sardı/kuşattı. (Onların) tek bir tanesi kaçamadı; kurtulmaya ve kaçmaya çalışan (kimse) pençemden kaçamadı; onlar (tanrılar) (onları) benim ellerime yerleştirdiler. *iv. 46 - iv. 52 Onlar arabaları, bir tane tahtirevanı, onun saray kadınlarını (ve) sarayının mülkünü benim huzuruma getirdiler. Tanrım Aşşur'a karşı edepsiz sözler konuşan ve onu kutsayan yönetici olan bana karşı şeytani eylemler planlayan kaba ağızlı askerlere (gelince) onların ağızlarını kestim (alt. dillerini kopardım) (ve) onları yenilgiye uğrattım.* *iv. 53 - iv. 63 Bunlardan (hala) hayatta kalanları da – beni vücuda getiren babamın babası Sanherib'i yerde serdikleri/öldürdükleri, insan başlı boğa heykellerin yanında – bu insanları Omun (Sanherib) için adak olsunlar diye öldürdüm. Onların parçalanmış etlerini köpeklere, domuzlara, akbabalara, kartallara, göğün kuşlarına ve okyanusun/ apsû balıklarına yedirdim.* *iv. 64 - iv. 69 Bu eylemleri yaptıktan (ve) efendilerim büyük tanrıların kalplerini*

¹²³ RINAP 5/1 no. 11: iii 128–135.

¹²⁴ RINAP 5/1 no. 11: iv 41b–45.

¹²⁵ Fabrice De Backer, "Cruelty and Military Reinements", *Res Antiquae*, 6/1, 2009, s. 26.

sakinleştirdikten sonra tanrı Erra'nın kestiği ve kıtlıktan (ve) açlıktan yaşamları son bulan insanların kemiklerini caddeleri kapayan meydanları dolduran köpek (ve) domuz yemek kalıntılarını Babil, Kuta, (ve) Sippar'ın dışına getirdim ve (onları) dışarıya döktüm. Arınma rahibinin hüneri ile onların kürsülerini arındırdım; lekelenmiş caddelerini temizledim. Takribü-ritüel(leri) ve erşangû-ritüel(leri) aracılığıyla kızgın tanrularına (ve) öfkeli tanrıçalarına sakinleştirdim. (Gelince) azalan düzenli sunularını/adaklarını, uzak günlerde olduğu gibi (onları) tekrar onayladım/yapılmasını sağladım. iv. 70 - iv. 76 Veba, kıyım ve kıtlıktan kaçan Babil, Kuta (ve) Sippar vatandaşlarının geri kalanına (gelince) onlara merhamet ettim; Hayatlarının korunmasını emrettim. Onları Babil'in içine yerleştirdim. Samaş-şumukîn'in yardım aldığı ve birlik olduğu (ve) bana karşı düşman olmaya kendileri karar veren Kalde, Arami, (ve) Deniz ülkesi (insanları) ile beraber Akad ülkesinin insanları(na gelince) beni destekleyen tanrılar (tanrı) Aşşur ve tanrıça Mullissu'nun emriyle Onların tüm topraklarına boyun eğdirdim. Onların çıkarıp attıkları/reddettikleri (tanrı) Aşşur'un boyunduruğunu onlara dayattım. Benim tarafımdan atanan valileri (ve) memurları onların üzerine yerleştirdim. (Tanrı) Aşşur, tanrıça Mullissu ve Asur tanruları için düzenli sunuları (ve) ilk hasat meyvelerinden hazırlanan sunular gibi bağışları onayladım. Her yıl (ve) aralıksız (verilen) hâkimiyetimin (kabulünün) haraç ödemesini onlara dayattım.”¹²⁶

Asurbanipal kardeşi ile olan savaşı kazandığı sırada kendisine gelen bir haber sonrası yine tanrı Şamaş'a başvurduğu görülmektedir. Bu belgede kardeşinin savaşı kaybettikten sonra Elam'a kaçtığı doğru olup olmadığına yanıtını aradığı görülmektedir. Yazıtlar Şamaş-şumu-ukîn'in akıbetini ortaya koymaktadır:

“Benim önümde yürüyen (ve) düşmanlarımı öldüren tanrılar Aşşur, Sîn, Şamaş, Adad, Bēl, Nabû, Niniveli İstar, Şarrat-Kidmuri, Erbilli İstar, Ninurta, Nergal (ve) Nusku bana karşı savaşan düşman kardeş(im) Şamaş-şumu-ukîn'i güçlü bir yangının içine attılar ve hayatını yok ettiler.”¹²⁷

Şamaş-şumu-ukîn isyanı Aramice belgelere de yansımıştır. Mısır'da bulunan Aramice yazılmış edebi-tarihi bir metinde Şamaş-şumu-ukîn kendisinin Babil kralı olduğu dönemde Asurbanipal'in Ninive valisi olduğunu belirterek kendisinin ondan üstün olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁸ Papirüste Asurbanipal, Sarbanapal ismiyle Şamaş-şumu-ukîn ise Sarmuge ismiyle geçmektedir. Papirüste anlatılan olaylar Asurbanipal'in

¹²⁶ RINAP 5/1 no. 11: iv 41b–109.

¹²⁷ RINAP 5/1 no. 11: iv 46–52.

¹²⁸ Frame, 2007: 137.

yıllıklarındaki anlatımla büyük benzerlik göstermektedir.¹²⁹ Bu olay ünlü İngiliz şairi Lord Byron tarafından kaleme alınan Sardanapalus (Asurbanipal) isimli piyesine dahi konu olmuştur.¹³⁰

Bu isyan Asur İmparatorluğunu uzun yıllar uğraştırarak imparatorluğun sınırları içerisinde bir takım sorunlara yol açmıştır. Šamaš-šumu-ukīn isyanından sonra Asurbanipal Babil'i Asur idaresine bağlamış, Marduk heykelini tekrardan Babil'e koydurmuştur.¹³¹ Šamaš-šumu-ukīn isyanı Asur'a tabi olan krallıkların isyanlarına da neden olmuştur. Arabistan kralı Uaita' (Yauta) tanrılara olan yeminine karşı günah işlemiş Šamaš-šumu-ukīn'e isyanı sırasında asker yardımında bulunarak Asur'a isyan etmiştir.¹³² İsyân sırasında Asur'u en çok zorlayan bölgelerden birisi olan Elam Krallığı da defalarca Asur karşıtı eylemler vuku bulmuştur. Bu isyanlar ve düşmanca hareketler Asur kralını oldukça meşgul etmiş ve bu bölgelere sefer düzenlemek zorunda kalmıştır. Netice itibariyle Asur kralı büyük bir güç kullanarak isyanları bastırmış, ancak bu isyanlar devletin uzak bölgelerdeki otoritesini ve gücünü zayıflatmıştır.

Sonuç

Asur belgelerinden Asur İmparatorluğu'nda uygulanan kurallara dayalı bir veraset sistemi olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum başta prensler olmak üzere kraliyet üyelerinin taht üzerinde mücadeleye tutuşmasına yol açmış gözükmektedir. Asur belgelerine yansıyan taht isyanları çoğunlukla bertaraf edilmiştir. Ancak çeşitli belgeler başarıya ulaşmış darbe niteliği kazanan eylemlerin de varlığına işaret etmektedirler. Bir darbenin gerçekleşmesi elbette ki iyi organize edilmiş bir isyan ve güçlü destek gruplarıyla mümkün olmuş olmalıdır.

Tüm belgeler ve kanıtlar dikkate alındığında Asur tarihi boyunca iki kalkışmanın başarılı olduğu çıkarımı yapılabilmekte, III. Tıglat-pileser ve II. Sargon'un tahtı darbe ile ele geçirdiklerine düşünülmektedir. Ancak bu olayların ne şekilde ve hangi şartlarda gerçekleştiğini ortaya koyabilecek belgeler eksiktir. Bu noktada bir takım çıkarımlar üzerinden tartışmalar ortaya çıkmaktadır.

¹²⁹ Richard C. Steiner ve Charles F. Nims, "Ashurbanipal and Shamash-Shum-Ukin: A Tale of Two Brothers from the Aramaic Text in Demotic Script: Part 1", *Revue Biblique*, 92/1, 1985, s. 61.

¹³⁰ İnci Enginün, "Byron ve Hâmid'in Sardanapal Piyeleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma", *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1992, s. 78-100.

¹³¹ Beatrice Andre-Salvini, *Babil* (Çev. Ela Uluatam), Ankara 2006, s. 42.

¹³² Israel Eph'al, *The Ancient Arabs, Nomads on the Borders of the Fertile Crescent 9th-5th Centuries B.C.* Jerusalem 1984, s. 5.

Bu tartışmalardan birisi bu iki kralın kraliyet ailesinden olup-olmadığı meselesidir. III. Tiglat-pileser ve II. Sargon'un kraliyet ailesiyle olan bağının net bir şekilde ortaya konulamaması bu tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Bazı araştırmacılar, III. Tiglat-pileser'i Kalhu'da isyan çıkaran Pul ile ilişkilendirmekte ve kraliyet kanı taşımayan gâsıp bir kral olduğunu savunmaktadırlar. III Tiglat-pileser'in tahtı elde etme şekli onun kraliyet soyundan olmadığı çıkarımına neden olmakta ve kendisini Adad-nērārī'nin soyuna dayandırması taht üzerinde meşruiyet sağlama amacı olarak görülmektedir. Ancak onun hanedanlıkla soy bağı olabileceğini savunan görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin en güçlü dayanağı III. Tiglat-pileser'in yıllıklarında kendisini Adad-nērārī'nin oğlu olarak tanıtmasıdır. Bu ifade onun kraliyet soyundan ve tahtın vârisi olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Kral listelerinde III. Tiglat-pileser'in kraliyet ile olan kan bağı görülmektedir. Ancak burada III.Tiglat-pileser'in yazıtlarında ifade ettiğinin aksine III. Adad-nērārī'nin oğlu değil de V. Aşşur-nērārī'nin oğlu yani III. Adad-nērārī'nin torunu olduğunu göstermektedir. Tüm bu belirsizlik ve tartışmalara rağmen kesin olan şey III. Tiglat-pileser'in Kalhu'daki isyan sonucunda tahta geçtiğidir. Asur belgeleri de onun kraliyet kanından olduğuna işaret etmektedir. Yine Aynı şekilde II. Sargon'un da kraliyet bağından olduğunu gösteren güçlü kanıtlar mevcuttur. İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan II. Sargon'a ait yıllık parçasında kaydedildiği gibi III. Tiglat-pileser'in oğlu ise Yeni Asur hanedanının değişmeden devam ettiğini kabul edebiliriz. Bu bilgidен hareketle, Asur kraliyet yıllıkları ve mektuplardaki diğer ipuçlarını bir araya getirerek Asur hanedanının soy ağacını oluşturulduğunda soya dayalı kesintisiz devam eden bir hanedanlıktan söz etmek mümkündür (Tablo 1).

Diğer bir sorun ise başarılı olan eylemlerin nasıl gerçekleştiğine dair bilgilerin eksikliğidir. Bu durum tahtı ele geçiren kişiden kaynaklı olmalıdır. Asur belgelerinde isyan girişiminde bulunan kişilerin âsi ve tanrıların buyruğuna karşı gelen sadakatsiz kimseler olarak nitelendirilmesi taht isyanlarına karşı genel tutumun olumsuz olduğunu ve bu girişimlerin hoş karşılanmadığını göstermektedir. Bu durumda tahta darbe sonucunda geçen III. Tiglat-pileser ve II Sargon hakkında da olumsuz bir tutum söz konusu olabilir, çünkü onlar da "tanrıların buyruğuna karşı gelmiş âsiler" idi. Öyle anlaşılıyor ki isyan başarılı olup, tahta geçen yeni kral kendisini artık meşru kral olarak görüyor ve bunun zarar görmemesi için isyan eylemini tamamen hafızalardan silme adına bu eyleminden söz etmiyordu. Psikolojik açıdan bakıldığında bir kişi haksız bir şekilde elde ettiği şeyleri örtme, onlardan söz etmeme eğiliminde olabilir. Diğer yandan bir kişi yasal olarak kendisine âit olduğunu düşündüğü bir şeyi elde ettiğinde de bundan söz etmeyebilir. Bu

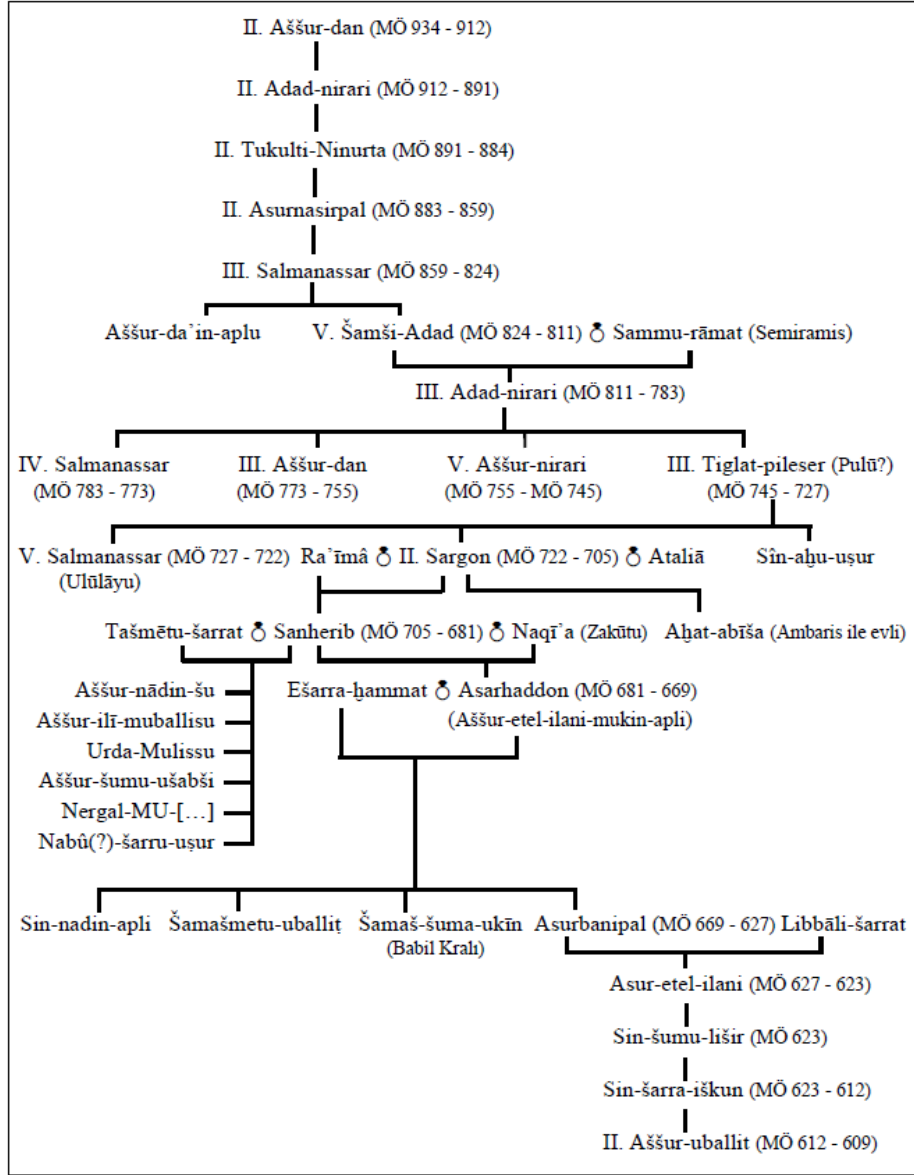
eylemin sebebi her ne olursa olsun III. Tiglat-pileser ve II. Sargon örneğinde olduğu gibi kendilerinin taht üzerindeki hâkimiyetlerini zedeleyecek tüm kayıtları ortadan kaldırmış olmaları beklenen bir eylemdir.

Asur kralları taht isyanlarından bir takım tecrübeler kazanıp, aynı şeylerin tekrar yaşanmaması adına da bir takım adımlar da atmışlardır. Sanherib ve halefi Asarhaddon ölmeden önce kendinden sonra tahta geçecek veliaht prensi belirlemiş ve veliahdın tahta geçişini sağlamak için “*tuppi adê*” adı verilen yemin esasına dayalı sadakat antlaşmaları hazırlamışlardır. Kurulan ittifak antlaşmaları ile iç çekişmeleri ve taht mücadelesini önleme amacı güdülmüştür. Bu anlaşma, metinlerde kralın seçiminin sadece tanrıların kararı olduğu ve bu karara uyulması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Kral yeminleri (*adê ša šarri*) Asarhaddon dönemiyle birlikte kutsal bir yapıya bürünerek tanrılar arasında kendine bir yer edinerek Asur toplumunda önemli bir yer edinmiş ve yasal belgelerde tanrılarla birlikte sıralanmıştır.

Kralın ölümüyle Asur tahtına geçen prenslerden biri, diğer kardeşlerini öldürme ya da sürgün gibi uygulamalarda bulunmamaktaydı. Bazı durumlarda yeni kral kardeşini başka yerlere yönetici olarak da atayabilmekteydi. II. Sargon’un kardeşi Sîn-ahhe-uşur’u kraliyet muhafızlarının komutanı olarak ataması ve Asurbanipal’in kardeşi Şamaş-şumu-ukîn’in Babil kralı olarak görevini sürdürmesini sağlaması buna delil oluşturmaktadır.

Darbe hususunda dikkat çeken bir diğer husus ise darbeler sırasında isyanı destekleyen ya da isyanda parmağı olan kişilerin durumuydu. Eğer isyan başarılı olursa isyanın destekçileri ödüllendirilmiş olmalıdır. Pul isyanında etkisi olduğu düşünülen Bêl-dân’ın 10 yıl boyunca Kalhu valisi olması ödüllendirildiği yorumuna neden olmaktadır. Tam aksi durumda ise isyan yandaşları en ağır şekilde cezalandırılıyordu. Urdu-Mulissi isyanında yer alanların Asarhaddon tarafından cezalandırılması ve isyanda parmakları olduğu düşünülen saray muhafızlarının değiştirilmesi isyanın başarısız olması karşısında görülen bir durumdur.

Bu isyan eylemleri elbette ki imparatorlukta bir takım zafiyetleri ortaya çıkarmıştır. Örneğin, Urda-Mulissu isyanı sırasında Anadolu’daki Geç-Hitit krallıkları Asur’a karşı baş kaldırmışlardır. Asur’a büyük düşmanlık besleyen vassal krallıkların en küçük zafiyet anında harekete geçmesi beklenen bir eylemdir.



Tablo 1: Asur Kraliyet Soy Ağacı¹³³

¹³³ Frahm, 2014: 176; Unger, 1933: 22; Glassner, 2004; Grayson, 1975; Essad Nassouhi, "Grande Liste Des Rois D'assyrie", *Afo*, 4, 1927, s. 1-11.

Kaynakça

- Andre-Salvini, B., *Babil* (Çev. Ela Uluatam), Ankara 2006.
- Baines, J. ve N. Yoffee, “Order, Legitimacy and Wealth in Ancient Egypt and Mesopotamia”, in: *Archaic States*, Eds. G. Feinman – J. Marcus, Sante Fe 1998, s. 199–260.
- Bauer, S. W., *Antik Dünya* (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul 2013.
- Brinkman, J. A., Sennacherib’s Babylonian Problem: An Interpretation’, *JCS* 25, 1973, s. 89–95.
- Brinkman, J. A., “Unfolding the Drama of the Assyrian Empire”, in: *Assyria 1995*, Eds. S. Parpola – R. M. Whiting, Proceedings of the 10th Anniversary Symposium of the Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 1997 s. 1–16.
- CAD The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the Universtiy of Chicago, Chicago 1956 - ...
- Cancik–Kirschbaum, E., *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*, (Çev. Aslı Yarbaş), İzmir 2004
- Chamaza, G. W. V., “Sargon II’s Ascent to the Throne: The Political Situation”, *SAAB* 6/1, 1992, s. 21–33.
- Cogan, M., Sennacherib and the Angry Gods of Babylon and Israel, *Israel Exploration Journal* 59/2, 2009, s. 164–74,
- De Backer, F., “Cruelty and Military Reinements”, *ResAntiquae*, 6/1, 2009, s. 13–50.
- Elayi, J., *Sargon II: King of Assyria*, Atlanta 2017.
- Enginün, İ., “Byron ve Hâmid’in Sardanapal Piyesleri Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma”, *Mukayeseli Edebiyat, Dergâh Yayınları*, İstanbul 1992, s. 78–100.
- Eph’al, I., *The Ancient Arabs, Nomads on the Borders of the Fertile Crescent 9th–5th Centruies B.C.* Jerusalem 1984.
- Fincke, J. C., “The Babylonian Text of Nineveh” *AfO* 50, 2003/04, s. 111–149.
- Frahm, E., “Family Matters: Psychohistorical Reflections on Sennacherib and His Times”, in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem: Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi – Seth Richardson, Leiden 2014, s.161–222.
- Frame, Gr., *Babylonia 689–627, A Political History*, PIHANS LXIX, Leiden 2007.
- Frankfort, H., *Kingship and the Gods*, Chicago 1978.
- Garelli, P., “The Achievement of Tiglath-pileser III: Novelty or Continuity?”, in: *Ah, Assyria ... Studies in Assyrian History and Ancient Near Eastern Historiography Presented to Hayim Tadmor*, Eds. M. Cogan – I. Eph’al, Jerusalem 1991, s. 46–54.

- Gelb, I. J., "Two Assyrian King Lists", *JNES* 13, 1954, s. 209–230.
- Gerardi, P., "Declaring War in Mesopotamia", *AfO* 33, 1986, s. 30–38.
- Glassner, J.-J., "Mesopotamian Chronicles", Society of Biblical Literature, Ed. B. R. Foster, Atlanta 2004.
- Gökçek, L. G., *Asurlular*, Ankara 2015.
- Grayson, A. K., *Assyrian and Babylonian Chronicles (Texts from Cuneiform Sources 5)*, New York 1975.
- Grayson, A. K., "Assyria: Ashur-dan II to Ashur-nirari V (934-745 BC)", in: *The Cambridge Ancient History Volume III Part I: The Prehistory of the Balkans; and the Middle East and Aegean World, Tenth to Eighth Centuries B.C.*, Eds. J. Boardman – I. E. S. Edwards – N. G. L. Hammond – E. Sollberger, Cambridge 1999, s. 238–281.
- Healy, M. ve A. McBride, *The Ancient Assyrians*. Osprey Publishing, 1999.
- Holloway, S. W., *Aššur is king! Aššur is king! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire*, Leiden 2002.
- Kalimi, I., "Sennacherib's Campaign to Judah: The Chronicler's View Compared with His 'Biblical' Sources", in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem; Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi and S. Richardson, Leiden–Boston 2014, s. 11-50.
- Kılıç Yusuf ve Ş. Ay, "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", *Turkish Studies*, 8-5, 2013, s. 387–403.
- Köroğlu, K., *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıçtan Perslere Kadar*, İstanbul 2010.
- Kraeling, E. G., "The Death of Sennacherib", *Journal of the American Oriental Society*, 53, 1933, s. 335–346.
- Kuhrt, A., *Eski Çağ'da Yakınoğu (M.Ö. 3000-330)*, C. II, (Çev. Dilek Şendil), İstanbul 2013.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul 2014.
- Lambert, W. G., "The Enigma of Tukulti-Ninurta I", in: *From the Upper Sea to the Lower Sea Studies on the History of Assyria and Babylonia in Honour of A.K. Grayson*, Eds. G. Frame – L. Wilding, Publications de l'Institut historique et archéologique néerlandais de Stamboul, Vol. 101, Leiden 2004, s. 198–202.
- Lauinger, J., "Esarhaddon's Succession Treaty At Tell Tayinat: Text And Commentary", *Journal of Cuneiform Studies Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 64, 2012, s. 87-123.
- Luttwak, E., *Coup d'État: A Practical Handbook*, Harvard 1978.

- Mansikka, P., *New Chronology Using Solar Eclipses: Historian Aputietet, Books on Demand*, 2019.
- Mcintosh, J. R., *Ancient Mesopotamia: New Perspectives*, California 2005.
- Millard, A. *The Eponyms of the Assyrian Empire, 910-612 BC, State Archives of Assyria Studies II*, Helsinki 1994.
- Nassouhi, E., “Grande Liste Des Rois D’assyrie”, *AfO*, 4, 1927, s. 1–11.
- Novotny J. ve J. Singletary, “Family Ties. Assurbanipal’s Family Revisited”, in: *Of God(s), Trees, Kings, and Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*, Eds. M. Luukko – S. Svärd – R. Mattila, *Studia Orientalia*, 106, Helsinki 2009, s. 167-177.
- Oppenheim, A. L., *Ancient Mesopotamia*, Chicago 1977.
- Parker, B. J., “The Construction and Performance of Kingship in the Neo-Assyrian Empire”, *Journal of Anthropological Research* 67, 2011, 357–386.
- Parpola, S., “The Murderer of Sennacherib,” in: *Death in Mesopotamia*, Ed. B. Alster, Copenhagen 1980, s. 171–182.
- Parpola, S., “Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Nineveh”, *Journal of Cuneiform Studies*, Vol. 39/2, 1987, s. 161-189.
- Parpola, S. ve M. Porter, *Helsinki Atlas of the Near East in the Neo-Assyrian Period*, Helsinki, 2001.
- Payne, M. R., *Urartu Çiviyazılı Belgeler Kataloğu*, İstanbul 2006.
- PNA: (1998 -2017): The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, ed. K. Radner (I/1–I/2) and H. D. Baker (II/1–IV/1). The Neo-Assyrian Text Corpus Project. Helsinki.
- Postgate, J. N., “The Economic Structure of The Assyrian Empire”. in: *Mesopotamia 7 – Power and Propaganda: A Symposium on Ancient Empires*, Ed. M. T. Larsen, Copenhagen 1979, s. 193–221.
- Powell, J. M. ve C. L. Thyne, “Global Instances of Coups from 1950 to 2010: A New Dataset”, *Journal of Peace Research* 48/2, 2011, s. 249–259.
- Radner, K., “The Trials of Esarhaddon: the Conspiracy of 670 BC”, in: *Assur und sein Umland (Isimu: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad 6)*, Eds. P. Miglus, – J. M. Cordoba, Madrid 2007, s. 165–184.
- Radner, K., “The Delegation of Power: Neo-Assyrian Bureau Seals”, in: *L’archive des Fortifications de Persépolis: État des questions et perspectives de recherche (Persika 12)*, Eds. P. Briant – W.F.M. Henkelman – M.W. Stolper, Paris 2008, s. 481–515.

- Radner, K., “Assyrian and Non-Assyrian Kingship in the First Millennium BC”, in: *Concepts of Kingship in Antiquity*, Eds. Giovanni B. Lanfranchi and R. Rollinger, Padova 2010a, s. 25– 34.
- Radner, K., “Gatekeepers and Lock Masters: the Control of Access in the Neo-Assyrian Palaces”, in *Your Praise is Sweet. A Memorial Volume for Jeremy Black*, Eds. H. D. Baker – E. Robson – G. Zolyomi, London 2010b, s. 269–280.
- Radner, K., “Revolts in the Assyrian Empire: Succession Wars, Rebellions Against a False King and Independence Movements”, *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East In the Crucible of Empire*, Eds. J. J. Collins – J. G. Manning, Boston 2016, s. 41–54.
- RIMA 2: Grayson, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. I (1114–859 BC)*, (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 2*), Toronto 1991.
- RIMA 3: Grayson, A. K., *Assyrian Rulers of the Early First Millennium B.C. II (858–745 B.C.)*, (*The Royal Inscriptions of Mesopotamia, Assyrian Periods, 3*), Toronto 1996.
- RINAP 1: Tadmor H. ve S. Yamada, *The Royal Inscriptions of Tiglat-pileser III (744–727 BC) and Shalmaneser V (726–722 BC), Kings of Assyria. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 1)*, Winona Lake 2011.
- RINAP 3/1: Grayson, A. K., ve J. Novotny, *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria (704-681 BC), Part 1. (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 3/1)*, Winona Lake 2012.
- RINAP 4: Leichty, E., *The Royal Inscriptions of Asarhaddon, King of Assyria (680-669 BC). (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, RINAP 4)*, Winona Lake 2011,
- RINAP 5/I: Novotny, J. ve J. Jeffers, *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668–631 BC), Aššuretel-ilāni (630–627 BC), and Sîn-šarra-iškun (626–612 BC), Kings of Assyria, Part 1 (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 5/1)*, Winona Lake 2018.
<http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/rinap5/corpus/>’den erişilmiştir.
- Rigg, H. A., “Sargon’s Eighth Military Campaign”, *JAOS (Journal of the American Oriental Society)*, 62, 1942, s. 130–38.
- RIA: Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie, Leipzig, Berlin, NewYork 1928–.*
- Roaf, M., *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu (Çev. Zülal Kılıç)*, Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul 1996.
- SAA 1: Parpola, S., *The Correspondence of Sargon II, Part I. Letters from Assyria and the West (State Archives of Assyria I)*, Helsinki 1987.

- SAA 2: Parpola, S. ve K. Watanabe, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths (State Archives of Assyria II)*, Helsinki 1988.
- SAA 4: Starr, I., *Queries to the Sun-god: Divination and Politics in Sargonid Assyria (State Archives of Assyria IV)*, Helsinki 1990.
- SAA 6: Kwasman, T. ve S. Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part I. Tiglath-Pileser III through Esarhaddon (State Archives of Assyria VI)*, Helsinki 1991.
- SAA 10: Parpola, S., *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars (State Archives of Assyria X)*, Helsinki 1993.
- SAA 12: Kataja, L. ve R. Whiting, *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period (State Archives of Assyria XII)*, Helsinki 1995.
- SAA 18: Reynolds, F., *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Šin-šarru-iškun from Northern and Central Babylonia (State Archives of Assyria XVIII)*, Helsinki 2003.
- SAA 19: Luukko, M., *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud (State Archives of Assyria XIX)*, Helsinki 2012.
- SAA 20: Parpola, S., *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts (State Archives of Assyria XX)*, Helsinki 2017.
- SAA 21: Parpola, S., *The Correspondence of Assurbanipal, Part I: Letters from Assyria, Babylonia, and Vassal States (State Archives of Assyria XXI)*, Helsinki 2018.
- Saggs, H. W. F., *Everyday Life in Babylonia and Assyria*, London–New York 1965.
- Saggs, H. W. F., “Historical Texts and Fragments of Sargon II of Assyria: (I) The ‘Aššur Charter’”, *Iraq*, 37/1, 1975, s. 11–20.
- Saggs, H. W. F., *The Might That Was Assyria*, New York 1990.
- Salvini, M., *Urartu Tarihi ve Kültürü* (Çev. B. Aksoy), İstanbul 2006.
- Schaudig, H., *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros des Grossen samt den in ihrem Umfeld entstandenen Tendenzschriften: Textausgabe und Grammatik*, AOAT 256, Münster 2001.
- Siddall, L. R., *The Reign of Adad-nirari III An Historical and Ideological Analysis of An Assyrian King and His Times*, Leiden–Boston 2015.
- Steiner, R. C.– C. F. Nims, “Ashurbanipal and Shamash-Shum-Ukin: A Tale of Two Brothers from the Aramaic Text in Demotic Script: Part 1, *Revue Biblique*, 92/1, 1985, s. 60–81.
- Svärd, S., “Women and Power in Neo-Assyrian Palaces Neo-Assyrian, SAAS 23, Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 2015.

- Tadmor, H., "History and Ideology in the Assyrian Royal Inscriptions", in: *Assyrian Royal Inscriptions: New Horizons in Literary, Ideological and Historical Analysis*, Ed. F.M. Fales, Rome 1981, s. 13-33.
- Unger, E., *Tiglatpileser III'ün Oğlu Asur Kralı Sargon II = Sargon II von Assyrien der Sohn Tiglatpilesers III*, İstanbul Asyatika Müzeleri Neşriyatı, İstanbul 1933.
- Ungnad, A., "Eponymen", in: *Reallexikon der Assyriologie*, Vol. II. Berlin-Leipzig 1938, s. 412-457.
- Ussishkin, D., "Sennacherib's Campaign to Judah: The Archaeological Perspective with an Emphasis on Lachish and Jerusalem", in: *Sennacherib at the Gates of Jerusalem; Story, History and Historiography*, Eds. I. Kalimi and S. Richardson, Leiden-Boston, 2014, s. 75-103.
- Van De Mieroop, M., *Cuneiform Texts and the Writing of History*, New York: Routledge 1999.
- Van der Deijl, A., "Protest or Propaganda: War in the Old Testament Book of Kings and in Contemporaneous Ancient Near Eastern Texts", *Studia Semitica Neerlandica*, Leiden-Boston 2008,
- Wiseman, D. J., "The Vassal-Treaties of Esarhaddon", *Iraq*, 20/1, London 1958, s. 1-99.
- Yalvaç, K., "Sanherib'in Ölümü ve Asarhaddon", *DTCF Dergisi*, V/1-2, Ankara 1963, s. 47-54
- Yıldırım, N., "Bağlılık Emri/Yemini Metinlerine Yeni Asur Kralı Asarhaddon Döneminden Örnekler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 38/S. 66, 2019, 67-86.
- Zawadzki, S., "Oriental and Greek Tradition about the Death of Sennacherib", *SAAB* 4, 1990, s. 69-72.
- Zawadzki, S., "The Revolt of 746 B.C. and the Coming of Tiglath-Pileser III to the Throne", *SAAB* VIII/1, 1994, s. 53-54